32/446(83) 1ex

Invloed van omgevingsbeeld en grondhouding op druktebeleving van recreatieve fietsers

BIBLIOTHEEK
STARINGGEBOUW

P.M.A. Klinkers
H.W.J. Boerwinkel

Rapport 83

STARING CENTRUM, Wageningen, 1990

CENTRALE LANDBOUWCATALOGUS
0000 0460 5263

17 JULI 1990

ISN 521754

REFERAAT

Klinkers, P.M.A. en H.W.J. Boerwinkel, 1990. Invloed van omgevingsbeeld en grondhouding op druktebeleving van recreatieve fietsers. Wageningen, Staring Centrum. Rapport 83 64 blz.; 2 figuren.; 2 tabellen; 5 aanhangsels.

In een thuisonderzoek is de druktebeleving van potentiële recreatieve fietsers gemeten middels 16 tekeningen van een landschap met acht verschillende persoonsintensiteiten en twee inrichtingsvarianten. Tevens is een vragenlijst afgenomen waarmee drie grondhoudingen gemeten worden, de zogenaamde NTB-schaal.
Druktebeleving is sterk afhankelijk van het motief waarmee men naar de tekeningen kijkt: esthetisch/functioneel of sociale veiligheid. Het esthetisch/functionele motief gaat samen met een voorkeur voor minder mensen, bebossing wordt positiever gewaardeerd. Degenen met het sociale veiligheidsmotief hebben een voorkeur voor meer mensen, bebossing wordt minder gewaardeerd. Binnen deze twee subgroepen zijn er verschillen naargelang men sterker tot een bepaalde grondhouding neigt.

Trefwoorden: druktebeleving, recreatief fietsen, omgevingsvoorkeur, grondhoudingen, sociale veiligheid, recreatie-onderzoek

ISSN 0924-3070

©1990
STARING CENTRUM Instituut voor Onderzoek van het Landelijk Gebied
Postbus 125, 6700 AC Wageningen
Tel.: 08370-19100; telefax: 08370-24812; telex: 75230 VISI-NL

Het Staring Centrum is een voortzetting van: het Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding (ICW), het Instituut voor Onderzoek van Bestrijdingsmiddelen, afd. Milieu (IOB), de Afd. Landschapsbouw van het Rijksinstituut voor Onderzoek in de Bos- en Landschapsbouw "De Dorschkamp" (LB), en de Stichting voor Bodemkartering (STIBOKA).

Het Staring Centrum aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm en op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Staring Centrum.

Project nr. 290.17

INHOUD

		blz.
WOORD VOORAF		7
SAMENVATTING		9
1	ACHTERGROND EN DOEL	11
2	LITERATUURVERKENNING	15
2.1	Druktebeleving	15
2.2	De rol van het landschap bij recreatief fietsen	17
2.3	Grondhoudingen van de recreant	18
3	ONDERZOEKSOPZET	23
3.1	Materiaalverzameling	23
3.2	Uitvoering	24
4	RESULTATEN	25
4.1	Dimensies van druktebeleving	25
4.2	Beleving van aantallen fietsers en sociale veiligheid	26
4.3	Invloed van grondhoudingen op druktebeleving	29
5	CONCLUSIES	35
5.1	Dimensies van druktebeleving	35
5.2	Druktebeleving en grondhouding	36
LITERATUUR		37
AANHANGSELS		41
1	Tabellen behorend bij 2.2	43
2	Tekeningen uit het interview	45
3	NTB-schaal	53
4	Introduktiebrief	59
5	Tabellen met betrekking tot de 8 stellingen	61
6	Cognitieve dimensies tekeningen	63
FIGUREN		
1	Verband tussen aantal personen op de tekening en affiniteitswaarde	27
2	Verband tussen affiniteitswaarde tekeningen en grondhouding	32
TABELLEN		
1	Correlaties tussen de grondhoudingen	30
2	Partiële correlaties tussen grondhoudingsscore en het optimaal aantal mensen.	31

WOORD VOORAF

In het voorliggende onderzoeksverslag wordt de druktebeleving van fietsende recreanten nader belicht. Door het onderzoeken van de relatie met grondhoudingen van de recreant, komen enkele fundamentelere achtergronden van het vrijetijdsgedrag aan bod. Daarnaast is de invloed van landschappelijke inrichting op de druktebeleving onderzocht, hetgeen beleidsmatig relevante informatie oplevert.

Het onderzoek is uitgevoerd als afstudeerscriptie van P.M.A. Klinkers voor de doctoraalstudie Psychologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Als externe stagebegeleider heeft Dr. H.W.J. Boerwinkel dit onderzoek vanuit de Landbouwuniversiteit begeleid.

De uitvoering van het onderzoek is mogelijk gemaakt dankzij faciliteiten vanuit het Staring Centrum. Mede door financiële steun uit het onderzoeksbudget van het Staring Centrum kon het onderzoek in deze omvang plaatsvinden.

Tenslotte een woord van dank aan Margriet Klei, studente aan de Akademie voor Beeldende Kunsten te Arnhem, die de zeer nauwkeurige onderzoekseisen voor de tekeningen vorm heeft weten te geven.

SAMENVATTING

In december 1989 is onder 87 aselekt gekozen inwoners van Wageningen een thuisonderzoek gehouden. Doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de druktebeleving van fietsende recreanten. Concreet gaat het om de vraag welke dimensies ten grondslag liggen aan de druktebeleving, wat het verband is tussen druktebeleving en grondhouding van de recreant en welke rol de landschappelijke inrichting speelt bij de druktebeleving van fietsende recreanten, mede in relatie tot grondhouding. Grondhouding wordt daarbij opgevat als een prioriteitstelling van waarden met een bepaalde stabiliteit in de tijd, maar ook met de mogelijkheid van heroriëntatie van prioriteiten, als gevolg van veranderingen in de samenleving. Een grondhouding verwijst zowel naar een waardenoriëntatie (eigenschap van de persoon) als een cultuuroriëntatie (eigenschap van de tijd).

Het onderzoek is uitgevoerd in de vorm van een interview. Voor het vaststellen van dimensies van druktebeleving is gevraagd aan de respondenten om acht stellingen over fietsen en druktebeleving te rangordenen naar voorkeur. De druktebeleving zelf is gemeten aan de hand van 16 tekeningen van een landschap, waarop verschillende aantallen fietsers zijn weergegeven. Deze tekeningen variëren tevens in soort inrichting, namelijk een kaal landschap en een bebost landschap. Daarnaast is een vragenlijst afgenomen waarmee gemeten wordt welke houding men in het algemeen heeft tegenover maatschappelijke vraagstukken, een zogenaamde grondhouding. Deze lijst is ook in eerder onderzoek gebruikt en onderscheidt drie typen grondhoudingen.

De analyse van de voorkeursrangordeningen leidt tot een complexe, meerdimensionale struktuur, waarbij met behulp van faktoranalyse vier dimensies zijn onderscheiden. Achtereenvolgens zijn deze te benoemen als sociale gerichtheid bij het fietsen, landschapsgerichtheid zonder anderen, landschapsbeleving met andere fietsers en gerichtheid op rust tijdens het fietsen.

Voor de analyse van de meningen over de tekeningen is een onderscheid gemaakt in twee groepen personen.
Een deel van de geïnterviewde personen heeft bij de beoordeling van de tekeningen sterk rekening gehouden met sociale veiligheid, d.w.z. of men bevreesd is voor aanranding, criminaliteit e.d. Deze groep vormt 21 % van het totaal en bestaat volledig uit vrouwen. Voor deze groep geldt dat men een tekening hoger waardeert als er meer mensen op afgebeeld zijn. Over het algemeen worden door deze groep de beboste tekeningen minder gewaardeerd dan de tekeningen met een kaler landschap.
Voor het andere deel van de ondervraagde personen (bestaand uit mannen én vrouwen) geldt grotendeels het tegenovergestelde; hoe minder fietsers afgebeeld op de tekening, des te hoger men deze tekening waardeert. Beboste tekeningen worden door hen iets hoger gewaardeerd dan tekeningen met een kaal landschap.

Binnen deze twee subgroepen (sociale veiligheid en niet-sociale veiligheid) zijn er verdere verschillen naargelang men sterker tot een bepaalde grondhouding neigt.
In het onderzoek zijn drie grondhoudingen gemeten, die worden aangeduid met 'nomocentrisme', 'technocentrisme', en 'biocentrisme'. Binnen de groep met sociale veiligheid als motief geldt dat naargelang men sterker 'biocentrisch' gericht is, men een enigszins lager aantal mensen als ideaal ervaart. Bij de andere groep (zij die niet sociale veiligheid als motief hebben) geldt dat het ideale aantal mensen iets hoger is naarmate men sterker 'nomocentrisch' gericht is, en iets lager naarmate men sterker 'technocentrisch' gericht is.

1 ACHTERGROND EN DOEL

Ontwerp, planning en aanleg van recreatie-voorzieningen is in toenemende mate onderwerp van overheidszorg. Enerzijds heeft dit te maken met een toename van de vrije tijd bij grote groepen van de bevolking, hetgeen leidt tot een grotere vraag naar recreatieve voorzieningen. Anderzijds is overheidsbemoeienis met recreatievoorzieningen steeds meer nodig vanwege de schaarser wordende ruimte: steeds meer grondgebruiksvormen op een (nagenoeg) gelijkblijvende oppervlakte.
Deze planning gebeurt aan de hand van een groot aantal criteria. Een van de begrippen die hierbij een grote rol speelt is het begrip gebruiksintensiteit, gedefiniëerd als het aantal gebruikers per oppervlakte-eenheid en/of per tijdseenheid (Beckers e.a., 1980). Te hoge gebruiksintensiteiten kunnen negatieve gevolgen hebben voor niet-recreatieve functies zoals natuur en landbouw, maar ook voor de recreatieve beleving zelf.
Er is reeds onderzoek verricht naar de beleving van gebruiksintensiteiten in de buitenruimte door recreanten, ook voor wat betreft de Nederlandse situatie. De uitkomsten zijn echter niet eenduidig ten aanzien van de interaktie van verschillende faktoren. Om de kwaliteit van de recreatieve beleving te bewaken, zijn beslissingen omtrent ontwerp, inrichting en beheer van belang. Ten behoeve van deze beslissingen is meer inzicht gewenst in dimensies die ten grondslag liggen aan de beleving van persoonsintensiteiten op locaties in de buitenruimte die veelvuldig door recreanten worden bezocht.

Recreatief gebruik van de buitenruimte kan vele vormen aannemen, onder meer wandelen, fietsen, zwemmen, plankzeilen. In het navolgende zal een beperking worden gemaakt tot het recreatief fietsen; samen met wandelen is dit de meest populaire recreatieve activiteit in het buitengebied (De Bruin, 1988). Specifiek zal er, in combinatie met het voorgaande, een beperking worden gemaakt tot de beleving van persoonsintensiteiten door recreatieve fietsers.

In een eerder onderzoek naar de druktebeleving van fietsende recreanten zijn de voorkeuren van recreanten voor fietsintensiteiten onderzocht (Klinkers, 1988). Daartoe is aan circa 1100 fietsers gevraagd om 4 belevingsuitspraken over fietsintensiteiten op wegen te rangordenen naar de mate van overeenkomst met de eigen opvattingen. Uit een statistische bewerking die bekend staat als "meerdimensionele ontvouwing" resulteerde een oplossing in twee dimensies, waarvan op voorhand één dimensie duidelijk interpreteerbaar is, namelijk de mate waarin fietsers veel, respectievelijk weinig, mensen op een weg prefereren. De beide uiteinden van deze dimensie kunnen worden aangeduid met "sterk contactzoekend" versus "weinig contactzoekend". Deze dimensie heeft duidelijk betrekking op het sociale element van recreatief fietsen; het op andere mensen gericht zijn in verband met de behoefte aan gezelligheid en contact. Deze dimensie kan worden omschreven als de

primaire sociale dimensie bij het recreatief fietsen.
De tweede dimensie bleek moeilijker te interpreteren. Bij nader beschouwen rees het vermoeden dat deze dimensie betrekking heeft op de mate waarin voor de fietsende recreant andere mensen storend zijn voor de beleving van het landschap tijdens het fietsen. Deze gedachte is af te leiden uit het feit dat bij onderzoek naar fietsmotieven regelmatig de motieven natuurschoon, omgeving, rust en stilte genoemd worden (Temmink, 1986, Van Damme en Van Dijk, 1988). De beide uiteinden van deze tweede dimensie kunnen mogelijk worden aangeduid als "snel verstoord door de aanwezigheid van anderen in de betrokkenheid op het landschap" versus "niet snel verstoord door anderen in de betrokkenheid op het landschap". Bij deze dimensie is de landschapsgerichtheid primair; contact met andere mensen heeft slechts indirecte betekenis, namelijk voor zover dit van invloed is op de mogelijkheid tot landschaps- en natuurbeleving. Deze tweede dimensie kan hiermee worden omschreven als de secundaire sociale dimensie bij het recreatief fietsen. De hier geformuleerde hypothese omtrent de inhoud van de tweede dimensie biedt aanknopingspunten voor onderzoek.

Daarnaast is het zinvol deze dimensie inhoudelijk te verdiepen door het onderzoeken van de relatie die deze dimensie heeft met grondhoudingen van de recreant. Hierbij wordt onder grondhouding verstaan een prioriteitstelling van duurzame aard ten aanzien van algemene waarden in de cultuur (Boerwinkel, 1986a). De relatie van grondhoudingen en recreatief gedrag is om tenminste twee redenen interessant.
Het duurzame karakter van grondhoudingen maakt het ten eerste mogelijk om samenhangen met recreatief gedrag op het spoor te komen, die op langere termijn geldig zullen blijven. Dit als alternatief voor enkelvoudige variabelen als leeftijd en beroep, die onder invloed van maatschappelijke veranderingen aan verklaringskracht inboeten (Ganzeboom, 1988, Dietvorst, 1989).
Bovendien zijn grondhoudingen algemener van aard, in die zin dat ze werkzaam zijn in een breed scala van maatschappelijke activiteiten. In dit opzicht kunnen ze een verklarende schakel vormen tussen de houding ten opzichte van recreatieve activiteiten als het fietsen enerzijds en de houding ten opzichte van maatschappelijke probleemsituaties anderzijds.

Op grond van het voorgaande is de volgende doelstelling van onderzoek geformuleerd:

Doelstelling
Het verkrijgen van inzicht in de dimensies die ten grondslag liggen aan de druktebeleving van fietsende recreanten.

Uitwerking van deze doelstelling leidt tot de volgende drievoudige probleemstelling:

Probleemstelling
1. Is de veronderstelling juist dat de inhoud van de tweede dimensie, welke gevonden is in een onderzoek naar de druktebeleving van fietsende recreanten (Klinkers, 1988), duidt op het

landschapsgerichte element van recreatief fietsen ?

2. Op welke wijze houdt de druktebeleving van fietsende recreanten verband met de in gangbare theorieën onderscheiden grondhoudingen ?
3. Welke rol speelt de landschappelijke inrichting bij de druktebeleving van fietsende recreanten, mede in relatie tot de grondhoudingen ?

2 LITERATUURVERKENNING

2.1 Druktebeleving

Druktebeleving kan worden omschreven als een affektieve reactie op persoonsdichtheden. Deze reactie kan zowel positief als negatief zijn. Ingeval er sprake is van een negatieve reactie, is het Amerikaanse begrip "crowding" van toepassing.
In de Verenigde Staten is er vanuit de sociale- en omgevingspsychologie veel aandacht geschonken aan druktebeleving, ook in recreatieve situaties. Algemeen gesproken zijn er in de literatuur drie groepen factoren te onderscheiden, welke bepalend zijn voor de beleving van drukte door recreanten, namelijk 1) fysieke factoren, 2) situationele faktoren, 3) individuele faktoren (Altman, 1975; Schmidt en Keating, 1979). De fysieke factoren hebben betrekking op het waarneembare aantal mensen per oppervlakte-eenheid. Als dit aantal toeneemt, zal de beleving van recreanten veranderen. De situationele faktoren die van invloed zijn op de beleving van drukte bestaan uit interactiefactoren tussen recreanten alsook ruimtelijke inrichtingsfactoren zoals functionaliteit en vormgeving. De individuele faktoren tenslotte hebben betrekking op kenmerken van de persoon.
De drie genoemde groepen faktoren zijn niet allen in gelijke mate van invloed op de druktebeleving van recreanten. Uit onderzoeksresultaten blijkt dat de situationele en individuele faktoren tesamen in hoge mate bepalend zijn voor de druktebeleving. Het werkelijke aantal mensen blijkt in mindere mate van invloed te zijn op de beleving van drukte (Becker et al, 1979).

De sociaal-psychologische verklaringen voor druktebeleving als verschijnsel zijn uiteenlopend. In een overzichtsartikel beschrijft Gramann (1982) een drietal verklaringsmodellen voor druktebeleving als negatieve affektie.
Het eerste theoretische model is het sociale capaciteitsmodel. Het begrip sociale capaciteit kan worden omschreven als het aantal recreanten dat in een gebied of terrein kan verblijven zonder dat de beleving van de recreanten zelf onacceptabel achteruitgaat. Onderzoekingen in de Verenigde Staten naar de relatie tussen tevredenheid over de recreatieve ervaringen en het werkelijke aantal ontmoetingen met andere recreanten geven slechts geringe correllaties te zien (Heberlein en Vaske, 1977; Shelby, 1980; Womble en Studebaker, 1981). Nederlands onderzoek naar de relatie tussen de druktebeleving van fietsende recreanten en het aantal andere fietsers dat men ontmoet, geeft een soortgelijk beeld te zien (Van Alderwegen, 1981; Klinkers en Van Hoorn, 1987).
Volgens Gramann (1982) is de voornaamste zwakte van het sociale capaciteitsmodel te wijten aan de wijze waarop de recreatieve beleving geoperationaliseerd is. Het sociale capaciteitsmodel veronderstelt dat de recreatieve beleving gebaseerd is op één algemene tevredenheidstoestand van de persoon, terwijl er in werkelijkheid diverse aspecten van de recreatieve ervaring zijn, die onderling verschillend beleefd kunnen worden. B.v. de recreant is

wel tevreden over het aantal ontmoetingen met anderen maar ontevreden over het geluidsniveau of de gedragingen van andere recreanten. Met andere woorden de recreant heeft niet één, maar meerdere gedragsdoelen, en elk van de doelen heeft een verschillende tolerantie ten opzichte van de aanwezigheid van anderen. Het is derhalve niet aannemelijk dat er één algemene tolerantiedrempel binnen één persoon bestaat, welke onveranderlijk is voor alle recreatieve ervaringen. Omdat het sociale capaciteitsmodel één algemene tolerantiedrempel impliceert, acht Gramann (1982) het model ongeschikt.
Het tweede theoretische verklaringsmodel duidt Gramann aan als het stimulus-overload model. Het model vindt zijn oorsprong in psychologische analyses van stress in het urbane leven (Milgram, 1970). Volgens dit model worden aantallen recreanten als te veel beleefd indien het gewenste niveau van sociale stimulatie wordt overtroffen door het aanwezige niveau, terwijl het individu niet in staat is de stimulatie te verminderen door middel van adaptieve strategiëen. Empirische steun voor dit theoretisch model hebben Shelby et al. (1980) geleverd. Hun onderzoek wijst uit dat recreanten drukte als negatief ervaren indien het verwachte of gewenste aantal recreanten in een bepaalde situatie wordt overtroffen door het aanwezige aantal recreanten. Ook in Nederlands onderzoek is een soortgelijke relatie gevonden. Uit een onderzoek onder fietsende recreanten is gebleken dat recreanten relatief vaker de situatie als te druk beleven, indien zij minder andere fietsers op een weg of pad hadden verwacht (Klinkers en Van Hoorn, 1987). Overigens vertoont dit model een gedeeltelijke overlap met het derde model, dat Gramann bespreekt onder de naam van "sociaal interferentiemodel".
Dit model is gebaseerd op de veronderstelling dat negatieve druktebeleving wordt veroorzaakt door blokkade van gedragsdoelen (preferenties) als gevolg van grote persoonsdichtheden. Deze gedragsdoelen kunnen gerelateerd zijn aan het gewenste niveau van sociale stimulatie, hetgeen de relatie aangeeft met het stimulus-overloadmodel. Dergelijke gedragsdoelen kunnen echter ook buiten de sociale sfeer liggen.
Verschillende onderzoeken leveren resultaten welke steun bieden voor het sociale interferentiemodel. Uit onderzoek van Schreyer en Roggenbuck (1978) blijkt dat recreanten die alleenzijn en zelfbewustzijn belangrijk vinden, relatief vaker drukte als teveel ervaren dan recreanten die aan dezelfde persoonsaantallen zijn blootgesteld, maar dit geen belangrijke doelen vinden. In een ander onderzoek rapporteren Knopf et al. (1973) dat waterrecreanten een bepaalde situatie als minder druk ervaren wanneer ontmoetingen met anderen een belangrijk doel is van hun dagtocht.
De onderzoeken die in de Verenigde Staten zijn gedaan binnen het raam van de sociale interferentietheorie, tonen aan dat er een aantal factoren is dat verklaart waarom mensen verschillen in het niveau van persoonsdichtheden dat zij prefereren. Gramann beschrijft de belangrijkste als de mate van voorkeur voor alleen zijn en voor weinig sociale contacten, de behoefte aan natuurbezoek, de behoefte om de stimulusrijke woonomgeving te ontvluchten en tenslotte de voorkeur voor introspectie, vergroting van het zelfbewustzijnsgevoel. In deze opsomming is er één factor die na-

drukkelijk ligt in de sfeer van de ruimtelijke inrichting, namelijk de behoefte aan natuurbezoek. In het voorgaande is de moeilijk te benoemen tweede dimensie van Klinkers (1988) in deze richting geïnterpreteerd. Om deze dimensie nog wat meer te profileren is het nuttig om enige aandacht te schenken aan diverse onderzoeken waarin met name het landschap en de natuur als motief voor recreatief fietsen naar voren zijn gekomen.

2.2 De rol van het landschap bij recreatief fietsen

Het landschap vormt een onmisbaar element voor de openluchtrecreatie. Toch is de functie van het landschap niet voor alle recreatie-activiteiten gelijk.
Bij een aantal recreatie-activiteiten zoals natuurvorsen en verzamelen vormt het natuurlijke landschap expliciet het doel waarop de recreant gericht is; het landschap vormt hier het eigenlijke object van de beleving.
Bij een aantal andere recreatie-activiteiten zoals motorcrossen en joggen vormt het landschap het middel om een activiteit te kunnen verrichten. In deze gevallen is de recreant met zijn aandacht sterk op de activiteit gericht, het landschap vormt meer het decor waarin de activiteit wordt verricht, de drager van de activiteit (De Bruin, 1988).

Wat de betekenis is van het landschap voor de fietsende recreant, kan worden afgeleid uit een aantal onderzoeken naar het gebruik van de fiets.
Pas en Westerlaak (1973) hebben in een objectonderzoek aan ca. 4000 gebruikers van recreatieve fietspaden in toeristische gebieden in Drenthe, Gelderland, N.Brabant en Z.Holland gevraagd naar de motieven om op de betreffende dag op de (brom)fiets te stappen.
Meer dan de helft (55 %) van de genoemde motieven betreft positieve recreatieve aspekten van het fietsen, waarbij de natuur expliciet door 15 % als motief genoemd is (aanhangsel 1, tabel 1).
In hetzelfde onderzoek is tevens gevraagd naar de reden voor de keuze van het betreffende fietspad. Fietspaden worden vooral bezocht vanwege natuurschoon, omgeving, rust en stilte (37 %). Dit geldt voor de totale populatie fietsers, ongeacht of men bestemmingsgericht dan wel toergericht is (aanhangsel 1, tabel 2). Andere redenen hebben betrekking op functionele motieven (kortste route 15 %) of een menging van natuurschoon en functionele redenen (33 %). Voor de groep toergerichte fietsers en bromfietsers betekent het natuurschoon vaker het motief om een bepaald pad te kiezen (67 % van deze groep) dan voor de groep bestemmingsgerichte fietsers (38 % van deze groep).
In een thuisonderzoek van Katteler, De Heer en Kropman (1978) is gevraagd wat de belangrijkste motieven zijn die mensen hebben om in de vrije tijd te fietsen. De twee belangrijkste motieven bij het fietsen in de vrije tijd zijn "lichamelijke conditie" en "ontspanning"; achtereenvolgens door 42 % en 36 % van de respondenten genoemd als zijnde een belangrijk motief om in de vrije

tijd te fietsen. Een tweetal motieven die ook relatief vaak genoemd zijn hebben beide op landschappelijke factoren betrekking; genieten van de omgeving is op de vierde plaats door 22 % genoemd als een belangrijk motief, terwijl stilte en rust op de vijfde plaats door 19 % is genoemd (aanhangsel 1, tabel 3).
In het zelfde onderzoek is eveneens gevraagd in hoeverre een 20-tal positieve aspecten van fietsen een motief zijn voor recreanten om in het algemeen te fietsen, dus zowel in de vrije tijd als daarbuiten. Na een factoranalyse zijn deze 20 aspecten teruggebracht tot 4 hoofdeffecten (aanhangsel 1, tabel 4). Het ontspannende element van fietsen is verreweg het meest genoemd als zijnde vaak of altijd een motief om te fietsen. Deze dimensie omvat de volgende uitspraken: fietsen is gewoon erg fijn, fietsen is ontspannend, met de fiets kun je beter van de natuur genieten dan met andere vervoermiddelen, op de fiets ben je vrij en ongebonden.

Uit de voorgaande onderzoeken blijkt dat er bij het recreatieve fietsen diverse motieven een rol spelen.
Bij de gebieds- en routekeuze van het fietsen in de vrije tijd vervult het landschap een primaire functie: natuur- en landschapsbeleving staat als motief voorop. Sociale contacten spelen als motief om te fietsen in de genoemde onderzoeken niet aanwijsbaar een rol. We kunnen dan ook stellen dat het fietsen niet primair gericht is op interpersoonlijke contacten, en dat vermijding ervan evenmin een dominante rol speelt.
Het motief dat het meest met druktebeleving te maken lijkt te hebben, namelijk het genieten van rust en stilte, wordt soms in één adem genoemd met het 'omgevings'motief. Als afzonderlijk motief wordt rust en stilte minder frequent genoemd dan het omgevingsmotief.

2.3 Grondhoudingen van de recreant

Zoals blijkt uit de vorige paragrafen wordt recreatief gedrag en recreatieve beleving bepaald door motieven die voortkomen uit de situatie aan de bron (het wonen), uit lichaamsbeleving (joggen, trimmen), de behoefte aan nieuwe en specifieke omgevingssituaties (natuur, landschap), maar ook uit de beleving van het zelf (alleen zijn, zelfbewustzijn, stress-gevoeligheid).
In het kader van dit laatste, de zelfbeleving, is het mogelijk dat het recreatieve fietsen een onderdeel vormt van een zelf-definitie waarin openluchtrecreatie als geheel een bijzondere positie inneemt. Recreatief fietsen zou in dit geval samenhangen met een soort basishouding ten aanzien van openluchtrecreatie.
Kamphorst (1988) kwam in een onderzoek naar de achterliggende oorzaken van verschil in deelname aan openluchtrecreatie op het spoor van 'basishoudingen ten aanzien van openluchtrecreatie', welke hij omschrijft als een verzamelbegrip voor een, in elk individu aanwezig maar voor elk individu verschillend, samenhangend geheel van motieven, voorkeuren, behoeften, kenniselementen enzovoorts, ten aanzien van openluchtrecreatie". Een basishouding is

volgens Kamphorst een begrip van nog weer een fundamentelere orde dan de begrippen behoeften enzovoorts, die allemaal in het begrip basishouding samenkomen. De basishouding van een persoon bepaalt het belang dat deze aan openluchtrecreatie hecht: mensen met een positieve basishouding hebben een grotere behoefte aan, en meer motieven/redenen voor deelname aan openluchtrecreatie. Ook hebben zij vaak meer ontwikkelde en scherper omlijnde voorkeuren voor openluchtrecreatie dan mensen met een negatieve basishouding, en zijn zij beter geïnformeerd over de openluchtrecreatie mogelijkheden. Tenslotte zijn mensen met een positieve basishouding meer gericht op de natuur en hebben zij meer kennis over de natuur.
Voor de overgrote meerderheid van de mensen geldt, volgens Kamphorst, dat hun basishouding ten aanzien van openluchtrecreatie al in hun zeer vroege jeugd gevormd wordt; meestal is dit in het verband van het ouderlijk gezin. In die levensfase wordt de basishouding vastgelegd in zijn meest essentiële vorm; op latere leeftijd vindt een invulling plaats van de basishouding in details; de grote lijn ligt echter al vast. Dit betekent dat het recreatieve gedrag van de meeste mensen na hun jeugd een zekere stabiliteit gaat vertonen; voorzover er nieuwe recreatieve activiteiten ondernomen worden zullen deze altijd aansluiten bij of voortborduren op reeds ondernomen activiteiten.
In deze beschrijving van de invloed van een basishouding op het openluchtrecreatiegedrag zien wij dat het begrip basishouding zowel een sturende, initiërende invloed heeft op het recreatief gedrag alsook een stabiliserende, selecterende invloed. Als zodanig komt het begrip basishouding van Kamphorst dicht bij het begrip waardensysteem, dat volgens Rokeach (1973) kan worden omschreven als "een duurzame organisatie van opvattingen betreffende gedragswijzen of eindtoestanden van bestaan langs een continuüm van relatief belang".
Een ander begrip, dat mede geënt is op het begrip waarderingssysteem van Rokeach, is het begrip grondhouding zoals omschreven door Boerwinkel (1986a, 1987). Hij verstaat hieronder "een prioriteitstelling van waarden met een zekere mate van stabiliteit door de tijd heen, maar ook met de mogelijkheid van persoonlijke heroriëntatie met betrekking tot de prioriteiten als gevolg van veranderingen in een samenleving, die we met het thema cultuuroriëntatie op het oog hebben" (Boerwinkel, 1986a, p. 288).
Een grondhouding zou tegelijk een eigenschap van een cultuur én van het individu zijn (idem, p. 289). Grondhoudingen zijn niet gefixeerd, noch binnen een cultuur, noch binnen een persoon. Ze kunnen veranderen door persoonlijke heroriëntatie, mede als gevolg van veranderingen in de samenleving. Verschillende grondhoudingen werken dan ook concurrerend ten opzichte van elkaar; hoewel er op een bepaald moment sprake kan zijn van meerdere grondhoudingen binnen één individu, zullen sommige grondhoudingen domineren over andere.

Boerwinkel onderscheidt drie grondhoudingen die, op basis van een analyse van de westerse cultuurgeschiedenis, worden omschreven als respectievelijk nomocentrisme, technocentrisme en biocentrisme. In elk van de grondhoudingen is een stelsel waarden te vinden dat centraal staat. In de nomocentrische grondhouding staat cen-

traal de aandacht voor de eigen gezagsgebonden gemeenschapsstructuur. Het begrip "eigen" duidt op een sociale groep met een gemeenschappelijke leefstijl, dit kan zowel een locale gemeenschap alsook een regio of ook een natie zijn. In de technocentrische grondhouding staat centraal het planmatig omgaan met de omgeving; een veruitwendiging van menselijke functies door middel van technische uitvindingen. De verzelfstandiging van de techniek gaat gepaard met een proces van distantie bij de mens ten opzichte van zijn omgeving. In de biocentrische grondhouding tenslotte staat het leven centraal (bios (Gr) = leven); zowel het leven buiten de persoon (in de natuur en in andere mensen) als het leven binnen de persoon (Boerwinkel, 1987, p. 148).
Zoals opgemerkt verwijzen nomo-, techno-, en biocentrisme zowel naar een waardenoriëntatie als een cultuuroriëntatie: ze zijn gestoeld op de homologische verwantschap tussen de individuele ontwikkeling en de culturele ontwikkeling, vergelijkbaar met de wijze waarop psychologen als Erikson en Fromm dit hebben beschreven. Als zodanig kunnen de drie grondhoudingen in een historisch perspectief als opeenvolgend worden gezien: achtereenvolgens heeft de westerse cultuur het nomocentrisme geheel en het technocentrisme bijna geheel doorlopen, en bevindt zij zich volgens Boerwinkel thans in een overgangsfase naar het biocentrisme. Op soortgelijke wijze doorlopen individuen eveneens een ontwikkeling van nomocentrisme via techno- naar biocentrisme.

Grondhoudingen worden door Boerwinkel gemeten via het standpunt van mensen ten opzichte van een 16-tal maatschappelijke vraagstukken, zoals de generatiekloof, inrichting van de woonomgeving, afvalverwerking, invloed van de techniek en afname van godsdienstigheid. De betrouwbaarheid van de drie subschalen lag in diverse onderzoeken tussen 0,66 en 0,86 (Boerwinkel, 1986a, p. 302). De aldus onderscheiden grondhoudingen beïnvloeden het gedrag in de gehele leefsfeer van de persoon; dus zowel in de werksfeer als in de vrije tijd, sociale verbanden etc.

In relatie tot recreatief gedrag bieden de grondhoudingen van Boerwinkel een aantal interessante aanknopingspunten.
Wat betreft de druktebeleving is een relevant kenmerk van de biocentrische grondhouding dat deze blijkt samen te gaan met een actievere en meer gedifferentiëerde vorm van spanningshantering; naarmate iemand in sterkere mate een biocentrische grondhouding heeft, blijkt men in sterkere mate een diversiteit van copingstijlen te hanteren (Boerwinkel, 1986a p. 317-318). Dit wijst op een grotere vaardigheid in het omgaan met stress-situaties. De verwachting is dan ook gerechtvaardigd dat personen met een biocentrische grondhouding actiever met een stressvolle situatie in de recreatie omgaan. Wanneer bijvoorbeeld iemand met een plotselinge onverwachte drukte tijdens het fietsen wordt geconfronteerd, zal een persoon met een sterkere biocentrische grondhouding naar verwachting deze situatie beter kunnen hanteren. Vermoedelijk zal dit eveneens gepaard gaan met een verschil in beleving van de situatie: de biocentrist zal de drukte in mindere mate als onaangenaam ervaren.
Daarnaast is een relevant aspect van de grondhoudingen zoals door

Boerwinkel omschreven, dat grondhoudingen betekenis hebben voor de affiniteit die personen hebben met diverse sectoren van de algemene leefsituatie. Zo blijkt de biocentrische grondhouding consistent samen te hangen met affiniteit tot de natuur. Deze relatie sluit aan bij de bevindingen van Kamphorst dat recreatieve deelname en natuurbetrokkenheid samenhangen. Daarom mag verwacht worden dat biocentrisme gerelateerd is aan het natuur- en landschapsgerichte element van recreatief fietsen.

Op basis van het voorgaande bieden basis- en grondhoudingen interessante aanknopingspunten voor verbinding met het thema druktebeleving bij recreatief fietsen. De drie grondhoudingen zoals vastgesteld door Boerwinkel, bieden daarbij op dit moment het meeste aangrijpingspunten voor onderzoek. Enerzijds omdat deze grondhoudingen via een geoperationaliseerde vorm op betrouwbaarheid en consistentie zijn getoetst. Anderzijds omdat hierbij reeds expliciet in onderzoek de relatie met adaptieve reacties op stressvormen is vastgesteld.
Daarnaast is een algemeen kenmerk van de grondhoudingen zoals door Boerwinkel vastgesteld, dat deze binnen het individu als gedragstendentie in de tijd veranderbaar zijn. Dit biedt voor het individu mogelijkheden tot verandering en ontwikkeling. Uitgangspunt van de basishoudingen zoals vastgesteld door Kamphorst is juist het bestendigende karakter ervan over twee generaties. In de huidige tijd, waarin mensen juist steeds losser komen te staan tegenover waarden en normen zoals door opvoeding en milieu bepaald, wordt recreatiegedrag sterker bepaald door individuele keuzes, en minder door sociale druk of door geïnternaliseerde waarden en normen.

3 ONDERZOEKSOPZET

Uit het voorgaande is duidelijk geworden, dat het onderzoek gericht is op de druktebeleving van fietsende recreanten en de relatie hiervan met grondhoudings- en inrichtingsfactoren. Daarbij is de veronderstelling geuit dat bij de beleving van aantallen andere fietsers twee dimensies een rol spelen, namelijk een sociale dimensie en een landschapsdimensie. Deze veronderstelling zal worden getoetst. Daarnaast wordt onderzocht welke invloed het fysiek aanwezige aantal fietsers per oppervlakte-eenheid (persoonsintensiteit) heeft op de waardering van de situatie, alsmede de samenhang hiervan met de ruimtelijke inrichting. Tenslotte wordt onderzocht de samenhang van de grondhouding met de waardering van persoonsintensiteiten.

3.1 Materiaalverzameling

Door middel van een empirisch onderzoek zijn de veronderstelde relaties tussen de concepten druktebeleving, grondhouding en inrichtingsfactoren getoetst. De onderzoeksvariabelen zijn daarbij op de volgende wijze gemeten.

De sociale- en landschapsgerichtheid bij het recreatieve fietsen is gemeten aan de hand van de volgende acht stellingen.

*1. Drukke fietspaden kun je beter vermijden
*2. Hoe meer mensen op een fietspad, hoe meer vreugd
 3. Andere fietsers op het fietspad verstoren je gerichtheid op het omringende landschap
 4. Tijdens een fietstocht geniet je meer van de omgeving, als er af en toe andere fietsers zijn
*5. Het is gezellig om andere fietsers tegen te komen
*6. Fietsen is alléén maar leuk op rustige wegen en paden
 7. Als je gaat fietsen, is het fijn om van de omgeving te genieten
 8. Tijdens een fietstocht valt er veel méér te beleven dan het landschap alleen.

De stellingen 1, 2, 5 en 6 zijn in een eerder onderzoek met behulp van multidimensionele ontvouwing tot 2 dimensies teruggebracht, waarbij de stellingen 1 en 2 de eerste dimensie vormen en stelling 5 en 6 de tweede. In de vier toegevoegde stellingen wordt de landschapsgerichtheid tijdens het fietsen verwoord (stelling 7 en 8) en de betekenins van andere fietsers voor de landschapsbeleving (3 en 4). De stellingen zijn voor de helft positief geformuleerd ten opzichte van een hypothetische dimensie (de stellingen 2, 4, 5 en 7), de andere helft negatief.
Elke stelling stond op een afzonderlijk kaartje; de subjecten hebben via stapsgewijze rangordening hun voorkeur uitgesproken.

De beleving van persoonsintensiteiten is vastgesteld aan de hand van tekeningen. Hierop is in gestyleerde vorm een open landschap

met fietspad weergegeven, gezien vanuit het standpunt van een fietsende respondent. Deze tekeningen variëren in aantal zichtbare andere fietsers; oplopend van 0, 1, 2, 3 fietsers naar 5, 8, 12, 20. Voor het vaststellen van deze intervallen is uitgegaan van het gegeven dat er een logaritmisch verband bestaat tussen fysische afstandskenmerken van een landschap en de codering ervan door de waarnemer (Mechelen, 1971).
Na de tekeningen van een open landschap is een serie tekeningen van een meer besloten landschap getoond (inrichtingsvariant), eveneens variërend in aantal fietsers. Deze tekening is geconstrueerd door, ten opzichte van het open landschap, meer randbeplanting aan te brengen. De compositie van fietspad en randgroen is dus in beide inrichtingsvarianten dezelfde. Aanhangsel 2 geeft een verkleinde weergave (50 %) van de totale serie; de tekeningen zoals gebruikt in het onderzoek zijn op A4-grootte.
De mening van respondenten over de 18 tekeningen is gemeten via een 9-puntsschaal voor het meten van psychologische afstand (Boerwinkel, 1986b), waarbij een lage score een grote affiniteit weergeeft. De tekeningen zijn steeds in dezelfde volgorde aangeboden, en onafhankelijk van elkaar beoordeeld. De respondenten zijn niet geïnstrueerd om specifiek op het drukte-aspect te letten; gevraagd is naar een totaalindruk van de tekening als mogelijke fietsomgeving. Tevens is het motief van de beoordeling genoteerd (indien spontaan gegeven) of er is naar gevraagd.

Het concept grondhouding is gemeten via de reeds geoperationaliseerde NTB-schaal (Boerwinkel, 1986a. Zie aanhangsel 3). Deze schaal wordt gemeten via de eerder genoemde 9-puntsschaal voor het meten van psychologische afstanden, die ook bij het meten van de tekeningen is toegepast.

Als persoonskenmerken zijn in het onderzoek betrokken de variabelen geslacht, leeftijd, frekwentie van het fietsgebruik voor nuttige doeleinden, respectievelijk voor ontspanning.

3.2 Uitvoering

Via een aselekte steekproef uit het postcodeboek zijn adressen geselekteerd in de gemeente Wageningen. In een introduktiebrief zijn de bewoners op de hoogte gesteld van doel en inhoud van het onderzoek (aanhangsel 4). Een aantal ervaren interviewers hebben, na bezoek van deze adressen uiteindelijk 87 geldige interviews afgenomen, dit is 55 % van het aantal bezochte adressen. De uitval is veroorzaakt doordat het adres niet bestaat of dat er een bedrijf gevestigd is (11 %), men te oud/ziek is of niet fietst (10 %), herhaaldelijk niet thuis is (13 %). Een werkelijke weigering kwam voor in 11 % van de gevallen.
Een deel van het interview is afgenomen in aanwezigheid van de interviewers. De grondhoudingsschaal (NTB-schaal) is door de interviewers achtergelaten en op een later tijdstip weer opgehaald.

4 RESULTATEN

4.1 Dimensies van druktebeleving

De voorkeursrangordeningen van de acht stellingen zijn geanalyseerd volgens het principe van meerdimensionaal ontvouwen. Ontvouwen als analysetechniek heeft betrekking op het ontrafelen van preferentiegegevens, zodanig dat een ruimtelijke afbeelding wordt verkregen. Daarbij worden individuen (subjecten) en stimuli (objecten) in één ruimte geplaatst, zodanig dat een kleine afstand van individu tot stimulus correspondeert met een hoge voorkeur. De zogenaamde stress-waarde is een maat die aangeeft in hoeverre de berekende ruimtelijke representatie als geheel past bij de data. Bij het programma Unfold heet deze stress-waarde 'dhat' en is deze gebaseerd op het kleinste-kwadratenkriterium. Hoewel de stresswaarde geen toetsingsgrootheid is, geldt ze wel als een criterium voor de mate waarin de ruimtelijke representatie afwijkt van de data. Hoe lager de stresswaarde, hoe beter de representatie; een stresswaarde van maximaal 0,05 geldt doorgaans als acceptabel. Het principe van meerdimensionaal ontvouwen alsmede de toepassing ervan in recreatie-onderzoek is elders uitvoeriger beschreven en toegelicht (Bennet en Hays, 1960, Klinkers, 1988).

Uit diverse analyses van multidimensionele ontvouwing met behulp van het programma Unfold resulteerde geen enkele oplossing die voldoende past bij de gegevens.
In een eerste multidimensionele ontvouwing zijn de coördinaten van de stimuli opgegeven en gefixeerd, volgens de hypothese van de positie van de stellingen ten opzichte van de twee dimensies. Dit leverde een stresswaarde van 0,59 (dhat). Een tweede ontvouwing zonder gefixeerde waarden leverde in 2 dimensies een stress-dhat van 0,43 op, in 4 dimensies een stress-dhat van 0,26. Verwijdering van moeilijk schaalbare subjecten leverde evenmin een aanvaardbare stress-waarde: van de 86 subjecten zijn er 16 verwijderd met de hoogste stress per subject. Een ontvouwing van 70 subjecten (81 %) leverde in twee dimensies een stress-dhat van 0,20 op, waarbij de stimuli onderling een grote overlap vertonen. De besproken analyses zijn allen zowel via de city-blok metriek geanalyseerd als via de euclidische metriek. Dit maakte voor de uiteindelijke stresswaarden geen verschil.
De stress-waarden bleven hoger dan 0,25, hetgeen belangrijk hoger is dan de gebruikelijke grens van 0,05. Daarbij is er inhoudelijk gezien sprake van een gedegenereerde oplossing, waarbij stimuli en subjecten "op een hoop worden gegooid".

Door middel van een factoranalyse is vervolgens bekeken of de uitspraken inderdaad een grotere betekenisruimte dan de verwachte twee dimensies innemen en vooral ook wat de inhoud daarvan is. Hieruit resulteerde een oplossing in 4 dimensies, met een gezamenlijke verklaarde variantie van 54 % (zie aanhangsel 5).
De vier factoren zijn achtereenvolgens te benoemen als sociale gerichtheid bij het fietsen (gezelligheid, ontmoetingen met ande-

re fietsers), landschapsgerichtheid zonder anderen (genieten van de omgeving, anderen verstoren dit genieten), landschapsbeleving met andere fietsers (méér genieten van de omgeving met anderen) en de gerichtheid op rust tijdens het fietsen (drukte vermijden). De tweede en derde factor zijn te beschouwen als representanten van de veronderstelde tweede dimensie, die is omschreven als de mate waarin anderen storend zijn voor de beleving van het landschap tijdens het fietsen. Kennelijk is hierbij niet sprake van slechts één dimensie waarin landschap en sociale capaciteit met elkaar te maken hebben. De interactie tussen landschapsbeleving en beleving van aantallen andere fietsers is complexer van aard.

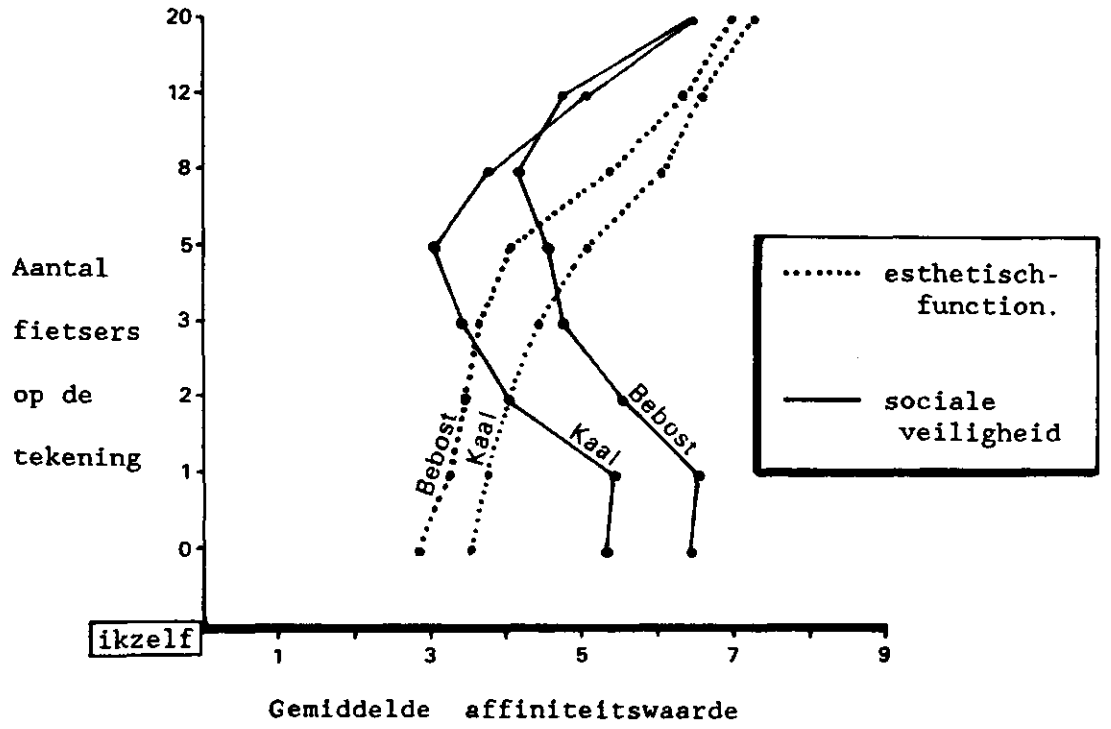
4.2 Beleving van aantallen fietsers en sociale veiligheid

De beleving van aantallen fietsers is gemeten aan de hand van 16 tekeningen van fietssituaties, waarbij het weergegeven aantal andere fietsers in twee inrichtingsvarianten systematisch is gevariëerd (aanhangsel 2). Deze tekeningen zijn door de proefpersonen enkelvoudig geschaald.

Tijdens de beoordeling van de tekeningen zijn door vrijwel alle respondenten spontane reacties geuit; een groot deel van de reacties zelfs per tekening afzonderlijk. Slechts bij een kleine minderheid, die in stilte de beoordelingstaak heeft uitgevoeerd, is gevraagd waarom men de tekeningen aldus beoordeeld heeft. De reacties zijn allen (eventueel per tekening) genoteerd. De aldus verzamelde motieven zijn naderhand door de onderzoekers bekeken en gerubriceerd. Opgemerkt moet worden dat het hierbij niet gaat om motieven tot fietsen in de strikte zin van het woord; in feite betreft het een criterium dat meespeelt bij de beoordeling van de tekeningen.
De genoemde motieven lieten zich vrijwel twijffelloos in twee groepen indelen. De eerste groep motieven heeft betrekking op sociale veiligheid, en is duidelijk herkenbaar uit de inhoud van de genoemde motieven. De respondenten waarvoor sociale veiligheid een rol speelt, geven hiervan direct bij de eerste tekening al blijk. Sleutelwoorden bij dit motief zijn: onveilig, bang, eng, en zaken die hiernaar verwijzen. Voorbeelden van genoemde motieven inzake sociale veiligheid: "eng om hier alleen te fietsen", "onveilig die bosjes, je hoort zulke rare verhalen daarover", "hier kun je als vrouw alleen tegenwoordig niet meer fietsen".
Het sociale veiligheidsmotief is door 21 % van de respondenten genoemd; deze groep bestaat volledig uit vrouwen.
De tweede groep motieven omvat een geheel scala van aan- en opmerkingen over de inrichting van het landschap, de geschiktheid om er te fietsen, het aantal fietsers op de tekening en de evaluatie van dit aantal. Voor deze groep motieven, aan te duiden als esthetisch/functioneel, gelden een groter aantal sleutelwoorden dan bij de eerste groep, te weten mooi, leuk, aardig, lelijk, vervelend, saai, open, kaal, afwisselend, dicht, bebost, rustig, druk, gezellig. Onder esthetisch/functionele motieven vallen uitspraken als "kaal landschap, niets aan", "leuk om hier te fiet-

sen", "gezellig met een paar mensen erbij". De inhoud van deze groep motieven sluit aan bij de bevindingen van een aantal auteurs over de houding van recreanten ten opzichte van natuur en landschap (Verkerk, 1989, Bakker e.a., in druk), waarbij tenminste drie typen recreanten worden onderscheiden, namelijk de natuurvorsers (zij die gericht zijn op natuurlijke planten- en dierengemeenschappen), de natuur-landschapsgenieters (zij die afwisseling zoeken in het landschap en functionele aspecten zoals agrarisch gebruik belangrijk vinden) en ten derde de vermaakzoekers (zij die het landschap willen gebruiken om een lichamelijke confrontatie aan te gaan via sportactiviteiten als trimmen, joggen en skieën, en vormen van spel.)

In figuur 1 is weergegeven de gemiddelde affiniteitswaarde per tekening, onderscheiden naar inrichtingsvariant kaal en bebost, en onderscheiden naar motief sociale veiligheid of esthetisch motief.

Figuur 1 Verband tussen aantal personen op de tekening en gemiddelde affiniteitswaarde per inrichtingsvariant en per motief (lage score = sterke affiniteit).

Het verloop van de curves is duidelijk verschillend voor de twee motieven: de groep met sociale veiligheid als motief beoordeelt een situatie positiever (d.w.z. een lage score en dus hoge affiniteit) naarmate er meer mensen aanwezig zijn, waarbij een optimum is bij 5 personen in een kaal landschap en een optimum van 8 personen in een bebost landschap. Voor de groep met esthetische

motieven is het verband monotoon stijgend in beide inrichtingsvarianten: hoe minder mensen aanwezig, hoe sterker de affiniteit.
De factor inrichting heeft op beide groepen een andere uitwerking: voor de groep met sociale veiligheid als motief betekent meer bebossing een lagere affiniteit; pas in de drukke situatie bij 12 mensen of meer is de aantrekkelijkheid van beide inrichtingsvarianten gelijk. Voor de andere groep daarentegen betekent bebossing een grotere aantrekkelijkheid. Dit werkt sterker naarmate er minder mensen aanwezig zijn: het absorptievermogen van de bebossing is in de beleving van de fietsers het grootst tot 12 personen op de tekening, daarboven maakt de factor inrichting weinig meer uit.

De groep met sociale veiligheid als motief bestaat uitsluitend uit vrouwen. Het is daarom mogelijk dat de invloed van de variabele sociale veiligheid wordt veroorzaakt door het geslacht. Om dit te toetsen is in een variantie-analyse de invloed van het geslacht als afzonderlijke factor bekeken, zowel over de totale groep als binnen de groep met een esthetisch motief. In beide gevallen geeft de factor geslacht geen signifikante variantie te zien, zodat geconcludeerd moet worden dat sociale veiligheid als motief zich verbijzondert via geslacht als variabele.
In een variantie-analytische opzet zijn de verschillen tussen de curves uit figuur 1 getoetst voor de tekeningenset van elke inrichtingsvariant afzonderlijk. In eerste instantie is het concept 'aantal andere fietsers' opgevat als een variabele met herhaalde meting, en het motief als een factor met twee nivo's.
In de kale inrichtingsvariant levert zowel het motief als het aantal andere fietsers (hoofdeffecten) alsook de interaktie tussen beide signifikante effecten op. De F-waarden bedragen achtereenvolgens 5,1 ($p = 0,026$) 29,8 ($p = 0,000$) en 12,5 ($p = 0,000$).
In de beboste variant daarentegen levert het motief geen signifikant hoofdeffekt op ($F = 1,8$ $p = 0,19$) de interactie ervan met het persoonsaantal wel, evenals het aantal andere fietsers (F-waarden resp. 21,3 bij $p = 0,000$ en 19,3 bij $p = 0,000$).
Uit deze variantie-analyse blijkt dat het aantal andere fietsers een signifikant effekt heeft op de beleving van de fietsers, waarbij het motief van de fietsers bepalend is voor de richting van het effekt. Daarbij is de inrichting een variabele die interfereert met het motief van de fietsers, vermoedelijk doordat het beboste landschap bij respondenten met het motief sociale veiligheid sterke angstgevoelens oproept.
Om de invloed van het landschap, los van het aantal aanwezige personen, te relateren aan het motief, is een variantie-analyse uitgevoerd met de twee tekeningen van de twee inrichtingsvarianten zonder personen, en het motief als een factor. Het motief geeft in dit geval een signifikant effekt te zien ($F = 22,2$ $p = 0,000$), evenals de interactie met het motief ($F = 28,6$ $p = 0,000$) echter de inrichting heeft geen effekt ($F = 1,74$ $p = 0,19$). Het eerder geuite vermoeden dat het beboste landschap een specifieke angstreactie oproept bij respondenten met het motief sociale veiligheid, wordt hierdoor versterkt.
Het totale verloop van de vier curves ten opzichte van elkaar is getoetst door een somvariabele te creëren voor elke inrichtings-

variant. In een variantie-analyse met deze somvariabelen als inrichtingsvariabele met twee niveau's en het motief als factor, resulteert een niet-signifikant effect voor de variabele inrichting ($F = 0,94$ $p = 0,34$) en evenmin voor het motief ($F = 0,17$ $p = 0,68$) maar treedt wel een signifikant effect op voor de interaktie van het motief en de inrichting. Hiermee wordt bevestigd dat de inrichting aléén niet een effekt uitoefent op de beleving van aantallen andere fietsers, en evenmin het motief, maar slechts de interaktie van motief en inrichting.

Om inzicht te krijgen in de dimensionaliteit van de beoordelingen door de respondenten zijn tenslotte in een meerdimensionale schaling (ALSCAL) de 16 tekeningen in een 2-dimensionale ruimte geschaald, voor twee motiefgroepen afzonderlijk. In de hieruit resulterende twee configuraties zijn de twee landschapsvarianten niet als aparte clusters of dimensies herkenbaar. Hieruit blijkt dat de beboste situatie als een variant op de kale situatie wordt beleefd, en niet als een totaal ander landschap.
Tussen de twee groepen met verschillende motieven zijn er duidelijke verschillen in de perceptiedimensies. De groep met esthetisch/funktionele motieven beoordeelt de tekeningen hoofdzakelijk volgens één dimensie die kan worden aangeduid als rustig-druk. Daarbij wordt een beboste situatie als rustiger ervaren dan een kalere situatie met evenveel mensen. De groep met sociale veiligheid als motief beoordeelt de tekeningen volgens de dimensie veel sociale contrôle versus weinig sociale contrôle (veilig/onveilig) en in tweede instantie volgens de dimensie prettig/ onprettig. Daarbij wordt door hen een beboste situatie als onveiliger ervaren dan een kale situatie met evenveel mensen (aanhangsel 6).

4.3 Invloed van grondhoudingen op druktebeleving

De grondhoudingsschaal zoals deze is afgenomen levert informatie op over de mate waarin drie grondhoudingen dominant zijn in de persoon. De score wordt vastgesteld aan de hand van de mening van de respondent over mogelijke oplossingen voor 16 algemeen maatschappelijke vraagstukken.
Door een aantal respondenten werden deze vraagstukken als moeilijk ervaren. Een klein percentage respondenten (8 %) heeft geweigerd de vragenlijst in te vullen omdat men, ondanks de toelichting die hierbij werd gegeven, niet begreep wat dit voor nut kon hebben in een onderzoek naar recreatief fietsen. Bovendien is bij vijf respondenten duidelijk sprake van een response-set, zodat ook deze uit de analyse zijn verwijderd. De analyse van grondhoudingen heeft aldus betrekking op 76 % van de totale groep respondenten (66 personen).
Over de gehele groep gemeten leverde de grondhoudingsschaal de volgende gemiddelden (en standaarddeviatie):

NOMOC	5.9	(1.6)
TECHNOC	4.6	(1.1)
BIOC	3.1	(0.9)

Hoe hoger de afstandswaarde is, des te geringer is de affiniteit met de grondhouding.
De gevonden waarden zijn overeenkomstig de theoretische veronderstelling dat het biocentrisme in de tegenwoordige tijd een grotere aanhang heeft dan achtereenvolgens het techno- en nomocentrisme. De gevonden gemiddelden stemmen overeen met de resultaten uit ander onderzoek met deze grondhoudingsschaal (zie voor een overzicht Boerwinkel, 1986a; pp. 304 e.v.).

In de volgende tabel zijn de onderlinge correlaties tussen de drie grondhoudingen weergegeven, met tussen haakjes de bijbehorende kansnivo's.

Tabel 1 Overzicht van de gevonden correlaties tussen de drie grondhoudingen

	NOMOC	TECHNOC
TECHNOC	0,60 (p=0,00)	
BIOC	0,07 (p=0,30)	0,40 (p=0,00)

Van de drie correlaties zijn er twee signifikant, namelijk tussen nomocentrisme en technocentrisme, en tussen biocentrisme en technocentrisme. Dit is een patroon dat uit eerder onderzoek ook is gebleken (Boerwinkel, 1986a).
Om de invloed van een bepaalde grondhouding vast te stellen wordt in het vervolg dan ook uitgegaan van partiële correlaties, waarin bij elk van de grondhoudingen telkens voor de invloed van de twee andere grondhoudingen is gecorrigeerd.

In de vorige paragraaf is aan de orde geweest dat de respondenten twee soorten motieven hanteren bij het beoordelen van de tekeningen. Deze motieven kunnen in relatie tot de grondhouding van de persoon nader genuanceerd worden.
Voor elke respondent is per inrichtingsvariant bepaald welke tekening de kleinste afstand heeft (i.c. de hoogste waardering). Alleen tekeningen met personen zijn in deze analyse betrokken. Het aantal personen op deze tekening geeft hiermee het optimale aantal andere fietsers voor een bepaalde respondent. Indien er meer tekeningen met een kleinste afstand zijn, wordt de maximumvariant gekozen, dat wil zeggen de tekening met het meeste aantal mensen. Op deze wijze zijn per respondent twee optima bepaald: een voor de kale inrichtingsvariant en een voor de beboste inrichtingsvariant. In tabel 2 is weergegeven de partiële correlatie tussen het optimaal aantal mensen per inrichtingsvariant en de grondhoudingsscore van de persoon. Daarbij is het eerder gemaakte onderscheid in twee subgroepen aangehouden, namelijk degenen met sociale veiligheid als motief bij de beoordeling van de tekeningen en degenen met esthetisch/functionele motieven.

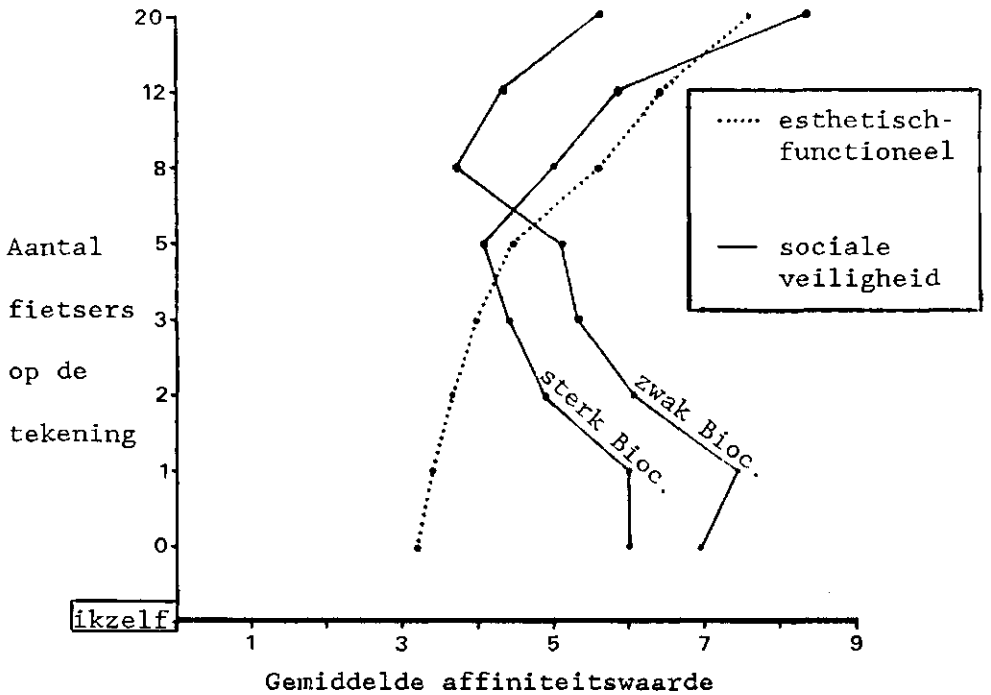
Tabel 2 Partiële correlaties tussen het optimaal aantal mensen en de grondhouding, voor twee groepen motieven sociale veiligheid en functioneel/esthetisch en voor twee inrichtingsvarianten kaal en bebost.

	Optimaal aantal mensen			
	Sociale Veiligheid (n=15)		Esthetisch/functioneel (n=47)	
Grondhouding	Kaal	Bebost	Kaal	Bebost
NOMOC	---	---	r = -0,53 (p=0,000)	r = -0,64 (p=0,000)
TECHNOC	---	---	r = 0,33 (p=0,015)	r = 0,44 (p=0,002)
BIOC	r = 0,52 (p=0,042)	r = 0,64 (p=0,013)	---	---

r partiële correlatiewaarde, p kansnivo
--- geen signifikante correlatie

Binnen de groep met sociale veiligheid als motief hebben degenen met een sterkere biocentrisme-affiniteit (= een lagere score) een signifikant lager aantal andere fietsers als optimum dan bij degenen met een geringere affiniteit tot het biocentrisme. Dit doet de veronderstelling rijzen dat voor de sterker biocentrische groep de aanwezigheid van een geringer aantal andere fietsers voldoende is om een gevoel van veiligheid te hebben. Dit zou verwacht mogen worden op grond van de eerder genoemde grotere adaptiviteit voor sterk biocentrisch ingestelden in stressvolle situaties. In statistische termen vertaald betekent deze hypothese dat biocentrisme als variabele drukkend werkt (zgn. suppressor) op het verband tussen het motief sociale veiligheid en het optimale aantal mensen in beide inrichtingsvarianten.
Een poging om deze veronderstelling te onderzoeken is allereerst gedaan door de grondhoudingsscores partiëel te correleren met de voorkeur van de respondenten voor verschillende stellingen, onderscheiden naar motief (zie aanhangsel 5, tabel 2). Binnen het motief sociale veiligheid geeft de biocentrische grondhouding geen signifikante correlaties te zien met de voorkeur voor één van de acht stellingen.
In tweede instantie is een variantie-analyse uitgevoerd op de affiniteitsscores van de tekeningen, voor de groep met sociale veiligheid als motief. Omdat blijkens tabel 2 de factor inrichting voor deze analyse niet onderscheidend werkt, is per respondent de score van het tweetal tekeningen met gelijke aantallen fietsers gesommeerd en door twee gedeeld. De variabele biocentrisme is hierbij betrokken door hercodering tot twee subgroepen, namelijk zij die een biocentrisme score hebben lager dan of gelijk aan de gemiddelde score (n=8), en zij die een score hebben hoger dan het

gemiddelde (n=7). Een variantie-analyse op basis van deze indeling geeft geen signifikante variantie te zien; de interactie tussen biocentrisme en affiniteitswaarde levert bij een F-waarde van 1,97 een signifikantienivo 0,08.
Dit effect, namelijk de interactie tussen biocentrisme en affiniteitswaarde van de respondenten met het motief sociale veiligheid, wordt wel signifikant indien toch weer een onderscheid wordt gemaakt naar inrichting. Dan blijkt dat in de beboste situatie er een signifikant interaktie-effect is tussen biocentrisme en affiniteitswaarde (F=2,59 p=0,024). Figuur 2 geeft weer de gemiddelde scores van de beboste tekeningen voor de twee subgroepen "zwak-biocentrisch" en "sterk-biocentrisch". Ter vergelijking is eveneens weergegeven de gemiddelde scores voor deze tekeningen van de groep met het esthetisch/functionele motief.

Figuur 2 Verband tussen aantal personen op de beboste tekeningen en gemiddelde affiniteitswaarde, onderscheiden naar motief. De respondenten met het sociale veiligheidsmotief zijn tevens onderverdeeld naar biocentrisme-score (zwak biocentrisch en sterk biocentrisch).

In figuur 2 is zichtbaar dat de sterk biocentrisch ingestelden onder degenen met sociale veiligheid als motief een hogere affiniteit hebben met de tekeningen tot 5 personen, ten opzichte van de zwak biocentrisch ingestelden, terwijl tevens blijkt dat het optimum van de sterk-biocentrisch ingestelden lager ligt. Voorbij dit optimum loopt de curve van de sterk-biocentristen vrijwel parrallel met de curve van de respondenten met het esthetisch-functionele motief: de tekeningen met grotere aantallen fietsers

worden door de sterk-biocentristen op soortgelijke wijze gewaardeerd. Bij de zwak-biocentristen daarentegen werkt sociale veiligheid als motief sterker door; ook bij 20 fietsers op de tekening is er nog sprake van een lagere waardering door de zwak/biocentristen, hoewel het drukte-effect al wel sterker invloed doet gelden.
Het hiervoor besproken interactie-effect tussen biocentrisme en affiniteitswaarde van de tekeningen voor degenen met het motief sociale veiligheid is niet signifikant in de kale inrichtingvariant; hieruit resulteerde een F-waarde van 0,89 met een bijbehorende signifikantiewaarde 0,50. De factor inrichting heeft dus, hoewel niet zichtbaar uit tabel 2, een onderscheidend effect op het verband tussen biocentrisme, en affiniteit met de tekeningen voor degenen met het motief sociale veiligheid.

Binnen de groep met esthetisch/functionele motieven zijn er ten eerste betekenisvolle verbindingen met maar ook verschillen tussen degenen met een sterkere nomocentrisme-affiniteit en degenen met een sterkere technocentrisme-affiniteit. Voor beide inrichtingsvarianten geldt dat naarmate men sterker het nomocentrisme aanhangt, men een voorkeur heeft voor grotere aantallen fietsers, terwijl een omgekeerde relatie geldt naarmate men sterker technocentrisch is. Het biocentrisme correleert niet signifikant binnen deze groep. De samenhang met nomocentrisme betekent dat naarmate de respondent een sterkere voorkeur heeft voor oplossingen van maatschappelijke problemen door middel van gezagsgebonden, hiërarchische beslissingen, men een grotere fietsersdichtheid op de tekening als optimaal ervaart. Dit kan betekenen dat de nomocentrist graag meer mensen ontmoet uit het oogpunt van gezelligheid en/of landschapsbeleving samen met anderen. Deze veronderstelling wordt gesteund wanneer de (partiële) correlatie tussen grondhoudingsscore en voorkeur voor de stellingen wordt bestudeerd; tabel 2 van aanhangsel 5 geeft hiervan een overzicht. Voor de sterk nomocentristisch ingestelde respondenten met een esthetisch/functioneel motief, geldt dat zij signifikant hogere voorkeur geven aan de stellingen die te maken hebben met aanwezigheid van anderen (hoe meer mensen op een fietspad hoe meer vreugd, het is gezellig om andere fietsers tegen te komen) en landschapsbeleving met anderen (Tijdens een fietstocht geniet je meer van de omgeving, als er af en toe andere fietsers zijn).
Degenen met een grotere affiniteit voor technocentrisme ervaren een lager aantal andere fietsers als optimaal, evenals gevonden is bij de sterk biocentrisch gerichten onder de groep met sociale veiligheid als motief. Voor de groep technocentrisch gerichten betekent het gevonden verband mogelijk dat men de aanwezigheid van anderen niet op prijs stelt vanwege de drukte die dit met zich mee brengt (landschapsbeleving zonder anderen, zie 4.1).
Ook dit wordt gesteund door de partiële correlaties tussen grondhoudingsscores en voorkeur voor stellingen: de sterker technocentrisch gerichten hebben een signifikant hogere voorkeur voor stelling 3; "Andere fietsers op het fietspad verstoren je gerichtheid op het omringende landschap", terwijl een signifikant lagere voorkeur is voor stellingen die duiden op ontmoetingen met andere fietsers: "Hoe meer mensen op een fietspad, hoe meer

vreugd" en "Het is gezellig om andere fietsers tegen te komen". De vraag waarom binnen de motiefgroepen nomo- en technocentrisme wel, en met biocentrisme geen samenhang vertoont met de stellingen, zal verband houden met de inhoud van de stellingen. Van de drie mogelijke soorten coderingen van de aanwezigheid van anderen tijdens recreatief fietsen, namelijk "gezellig", "storend", of "veilig", zijn de eerste twee coderingen (van belang voor achtereenvolgens Nomocentrisme en Technocentrisme) wél in de stellingen verwoord, maar de laatste codering niet. Een dergelijke stelling zou bijvoorbeeld kunnen luiden: "de aanwezigheid van andere mensen op een fietspad zorgt voor grotere veiligheid in sociale zin.".

5 CONCLUSIES

5.1 Dimensies van druktebeleving

Hoewel er aanwijzingen zijn gevonden dat de inhoud van een moeilijk te interpreteren tweede dimensie uit eerder onderzoek inderdaad betrekking heeft op het landschapsgerichte element tijdens het fietsen, zijn de gevonden aanwijzingen op basis van de multidimensionele schaling zwak. Dit kan enerzijds veroorzaakt zijn door de wijze van meten; in de methodiek van rangordening kunnen respondenten niet een gelijke voorkeur uitspreken ten aanzien van verschillende stellingen. De afstanden tussen de stimuli op basis van de gemeten rangordening worden daardoor mogelijk "opgerekt" ten opzichte van de werkelijke voorkeursafstand. Dat de meerdimensionale ontvouwing wellicht op inhoudelijke gronden niet tot een adequate oplossing heeft geleid, kan anderzijds worden verduidelijkt met een factoranalyse. De gevonden vier-factoroplossing is een aanwijzing dat de ééntoppige preferentiestructuur, die het ontvouwingsmodel veronderstelt, niet geldt voor de complexe en de meervoudige interpretatie van zowel de aanwezigheid van een persoon als de aanwezigheid van groen.
Deze complexe samenhang kan worden verhelderd met de gevonden resultaten betreffende de beoordeling van tekeningen met verschillende aantallen fietsers in twee kwantiteiten van groen.
Hier werd immers gevonden dat er een monotoon stijgend verband is tussen het aantal fietsers op de tekening en de affiniteit daarmee voor degenen die esthetisch/functionele aspecten van het groen laten prevaleren. Voor hen lijkt de aanwezigheid van andere fietsers inderdaad overwegend de storende factor in de landschapsbeleving te zijn. Voor een ander deel van de respondenten, namelijk degenen die de aanwezigheid van anderen in samenhang met groen interpreteren in het kader van de bijdrage aan sociale veiligheid werd een curvi-lineair verband gevonden. Bij kleine aantallen personen betekenen voor hen minder personen meer veiligheid; voorbij een zeker optimum bij grotere aantallen betekenen minder personen minder vervelende drukte.
Bij de beleving van aantallen fietsers is derhalve primair van belang het motief waarmee men naar de omgeving kijkt. Dit werkt als een filter ten opzichte van het waargenomene. Voor degenen met het sociale-veiligheidsmotief (in de bestudeerde populatie 21 %) betekent bebossing c.q. randbeplanting bij lagere aantallen andere fietsers een geringere affiniteit, vermoedelijk vanwege het grotere onveiligheidsgevoel. Dit gegeven sluit aan bij de suggesties van Van der Voordt (1989) ter vergroting van de sociale veiligheid, onder meer door beplanting doorzichtig te maken, b.v. door het opsnoeien van bomen en struiken. Hierdoor wordt de zichtbaarheid van personen vergroot, waardoor ook de mogelijkheid tot sociale contrôle toeneemt.
Degenen met functioneel-esthetische motieven hebben een voorkeur voor zo weinig mogelijk mensen. Bebossing werkt in dit verband absorberend; wanneer er meer randbeplanting aanwezig is wordt dit met een vergelijkbaar aantal personen positiever gewaardeerd.

5.2 Druktebeleving en grondhouding

Bij de beoordeling van fietssituaties spelen twee soorten motieven een rol. Binnen deze twee subgroepen zijn er verschillen naargelang men sterker tot een bepaalde grondhouding neigt.
In het onderzoek zijn drie, inhoudelijk gerelateerde, grondhoudingen gemeten, welke achtereenvolgens zijn aangeduid als nomocentrisme, technocentrisme, biocentrisme. Binnen de groep met sociale veiligheid als motief geldt (conform de verwachtingen) dat naargelang men sterker biocentrisch georiënteerd is, een lager aantal mensen als optimaal ervaart.
Binnen de groep met functioneel-esthetische motieven geldt dat het optimum hoger is naarmate men sterker nomocentrisch georiënteerd is, en lager naarmate men sterker technocentrisch georiënteerd is. Hierover was geen verwachting uitgesproken.
Een en ander betekent dat de drie grondhoudingen nuancerend werken ten opzichte van het motief; het geeft aan op welke wijze de respondenten, gegeven een bepaalde grondhouding, omgaan met het motief.

Uit het onderzoeksmateriaal zijn indicaties dat biocentrisme modificerend werkt ten opzichte van het sociale veiligheidsmotief. Deze indicaties hebben echter betrekking op een klein aantal personen (N=15). Een expliciete toetsing van deze veronderstelling vormt een interessant uitgangspunt voor nader onderzoek.

LITERATUUR

Van Alderwegen, H.A., 1981. *Capaciteit van wegen en paden voor recreatief fietsen*. Nota I.C.W. 1320. Wageningen, Instituut voor Cultuurtechniek en Waterhuishouding.

Altman, I., 1975. *The environment and social behavior*. Monterey, California, Brooks/Cole Publishing Company.

Bakker, J.G., 1990. *Recreatie in natuurgebieden (voorlopige titel)*. Wageningen, Rapport Landbouwuniversiteit.

Becker, R., B. Niemann en W. Gates, 1979. *Displacement of users within a river system: social and environmental trade-offs*. In Some recent products of river recreation research, Gen. Tech. Rep. NC-63. St. Paul:USDA Forest Service 33-38.

Beckers, Th.A.M. e.a., 1980. *Vaar wel. Een literatuuronderzoek naar de mogelijkheden van het bepalen van de capaciteit van waterrecreatiegebieden*. Rapport Landbouwhogeschool Wageningen. 195 pp.

Bennett, J.F. en W.L. Hays, 1960. *Multidimensional unfolding: determining the dimensionality of ranked preference data*. Psychometrika, 25 no.1.

Boerwinkel, H.W.J., 1986a. *Cultuur, psychologie, omgevingsvormgeving en zelfoverstijging*. Meppel, Krips repro.

Boerwinkel, H.W.J. 1986b. *"SUMAS": psychoecologische schaal voor het meten van waardering en conflict*. Vrije tijd en samenleving 5 (4).

Boerwinkel, H.W.J., 1987. *Vrijheid, beheersing en samenleving in de vrijetijd*. Vrijetijd en Samenleving. 5(1987) 2 (141-173)

De Bruin, Th., 1988. *De Recreatieve betekenis van het Nationaal Park de Hoge Veluwe*. Wageningen, Landbouwuniversiteit. Mededelingen van de Werkgroep recreatie nr. 14.

Coeterier, J.F., 1977. *De betekenis van de omgeving V. Onderzoek naar de waarneming en waardering van de Veluwelandschappen*. Rapport 103. Wageningen, R.I.B.L. "De Dorschkamp".

Coeterier, J.F., 1987. *De waarneming en waardering van landschappen*. Wageningen, proefschrift.

Van Damme, L. en J. van Dijk 1988. *Recreatief fietsen in de Loonse en Drunense duinen*. Nationale academie voor planologie, verkeer en vervoer, Tilburg.

Dietvorst, A.G.J. 1989. *Recreatieve voorzieningen in landinrichtingsgebieden*. Landinrichting, 29 (1) pp. 31-17.

Ganzeboom, H. 1988. *Leefstijlen in Nederland*. Een verkennende studie. Samson, Alpen aan de Rijn.

Gramann, J.H.,1982. *Toward a behavioral theory of crowding in outdoor recreation: an evaluation and synthesis of research*. Leisure Sciences 5(2) 109-126.

Heberlein, T. en J. Vaske, 1977. *Crowding and visitor conflict on the bois brule river*. Tech. Rep. Wis Wrc 77-04, Water Resources Center, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin.

Kamphorst, T.J., 1988. *Openluchtrecreatie in de regio Rotterdam*. Recreatie, 26(2) pag. 10-15.

Kamphorst, T.J., 1988. *Op weg naar buiten. Openluchtrecreatie in biografisch perspectief*. Amersfoort, Giordano Bruno.

Katteler, H.A., W.F. De Heer en J.A. Kropman, 1978. *Het gebruik van de fiets in Nederland*. Nijmegen, I.T.S. 160 p.

Klinkers, P.M.A. en A.H. Van Hoorn, 1987. *Druktebeleving van fietsende recreanten*. Wageningen, I.C.W. Nota 1805.

Klinkers, P.M.A., 1988. *Enige toepassingservaringen met de methode van meerdimensionaal ontvouwen in het openluchtrecreatie-onderzoek*. Wageningen, I.C.W. Nota 1859

Knopf, R., B. Driver en J. Bassett, 1973. *Motivations for fishing*. In transactions of the thirty-eitht North American Wildlife and natural Resources Conference. Washington, D.C. Wildlife Management Institute.

Mechelen, M. van 1971. *Afstand en interaktie: relatieve invloed van de grootheid afstand bij interakties van individuen met anderen en met hun omgeving*. Landbouwhogeschool Wageningen.

Milgram, S., 1970. *The experience of living in cities*. Science 167 1461-1468.

Ministerie van V.R.O.M., 1988. *Vierde nota over de ruimtelijke ordening*, deel a: beleidsvoornemen. Den Haag, Staatsuitgeverij.

Pas, B. en J.M. Van Westerlaak, 1973. *Recreatief fietsen en het gebruik van recreatieve fietspaden in toeristische gebieden*. Nijmegen, I.T.S.

Rokeach, M. 1973. *The nature of human values*. New York: The Free Press.

Schmidt, D. en J. Keating, 1979. *Human crowding and personal control: an integration of the research*. Psychological Bulletin 86(4) 680-700.

Schreyer, R. en J. Roggenbuck, 1978. *The influence of experience expectations on crowding perceptions and social-psychological carrying capacities*. Leisure Sciences 1(4) 373-394.

Shelby, B., Th. Heberlein, J. Vaske, G. Alfano, 1983. *Expectations, preferences and feeling crowded in recreation activities*. Leisure Sciences 6(1983) 1(1-14).

Temmink, H. 1986. *Belevingsonderzoek recreatief fietsen Vijfeikenroete Breda*. Nationale academie voor planologie, verkeer en vervoer, Tilburg.

Verkerk, R. 1989. *Natuurgerichte recreatie in natuurgebieden; een opzet voor een onderzoek voor de operationalisering van het begrip natuurgerichte recreatie*. Wageningen, Landbouwuniversiteit. Doctoraalwerkstuk.

Visschedijk, P., 1984. *Het recreatief gebruik van kleine boselementen het Loetbos en het Lingebos*. Utrecht, Staatsbosbeheer, Rapport 84-30. Afdeling sociologisch onderzoek mededeling nr. 23.

Voordt, D.J.M van der 1989. *Stedelijke recreatie en sociale veiligheid*. Plan 7 (8)pp. 31-38.

Womble, P. en S. Studebaker, 1981. *Crowding in a National Park Campground: Katmai National Monument in Alaska*. Environment and Behavior 13(5) 557-573.

AANHANGSEL 1 Tabellen behorend bij 2.2

Tabel 1 Motieven voor (brom)fietsgebruik (bron: Pas en Westerlaak, 1973)

noodgedwongen, kan niet anders	21 %	
ander vervoer is onaantrekkelijk	18 %	
(brom)fietsen is aantrekkelijk	17 %	)
natuur	15 %	)
gezondheid en konditie	13 %	) samen 55 %
mooi weer	10 %	)
overige motieven	6 %	

Tabel 2 Motieven voor fietspadkeuze (bron: Pas en Westerlaak, 1973)

alléén vanwege natuurschoon, omgeving, rust, stilte	37 %	)
vanwege natuurschoon e.d. en kwaliteiten van het pad	18 %	) 61%
vanwege natuurschoon e.d. en de kortste route	6 %	)
alléén vanwege kwaliteiten van het pad	9 %	
alléén vanwege kortste route naar einddoel	15 %	
overige motieven	15 %	

Tabel 3 Belangrijkste en op één na belangrijkste motief om in de vrije tijd te fietsen. (bron: Katteler, De Heer en Kropman, 1978)

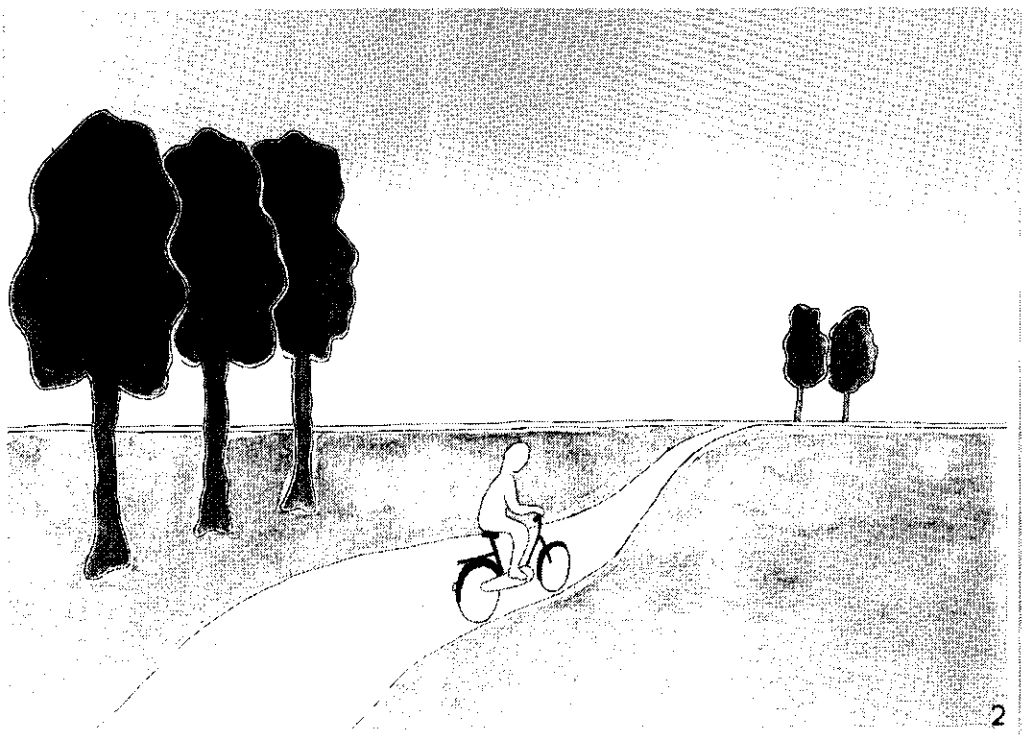
1.	Fietsen is goed voor de lich. conditie	42 %
2.	Fietsen is ontspannend	36 %
3.	Met de fiets kun je overal komen	24 %
4.	Fietsend zie je veel van de omgeving	22 %
5.	Fietsend kun je van stilte en rust genieten	19 %
6.	Geen andere keus	16 %
7.	Gewoonte	10 %
8.	Fietsen is milieu-vriendelijk	8 %
9.	Ik fiets omdat anderen willen fietsen	3 %
10.	Fietsen is in (de mode)	1 %

Tabel 4 Percentage fietsers dat een hoofdaspekt onderschrijft als zijnde vaak of altijd een motief om te fietsen. (bron: Katteler, De Heer en Kropman, 1978)

fietsen als ontspanning	61 %
de fiets is een praktisch vervoermiddel	28 %
het tempo van de fiets is geschikt	26 %
het moderne image van het fietsen	14 %

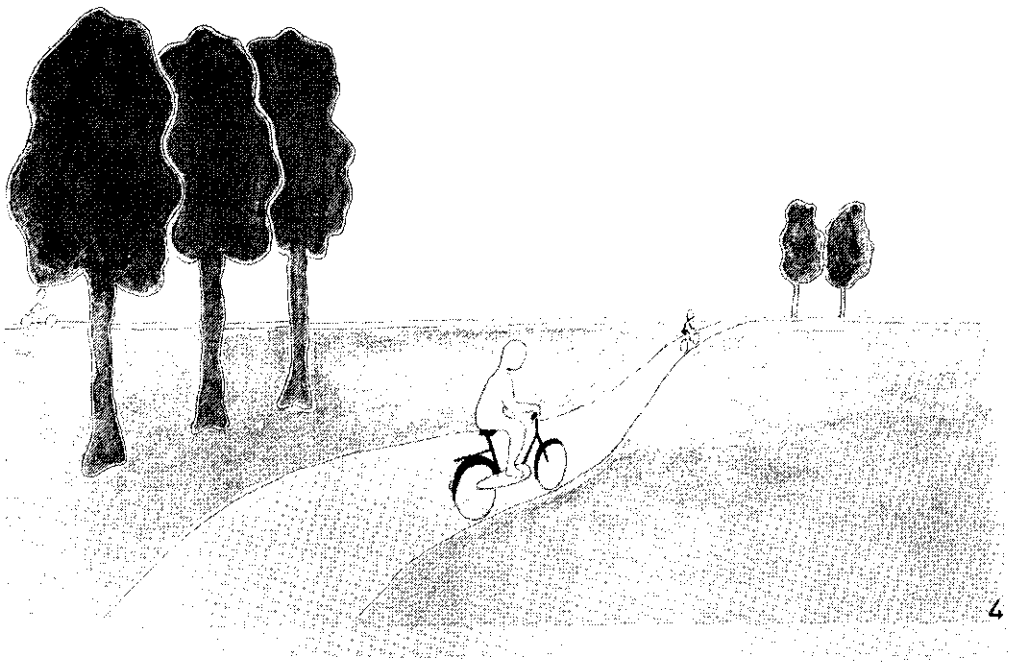
AANHANGSEL 2 Tekeningen uit het interview

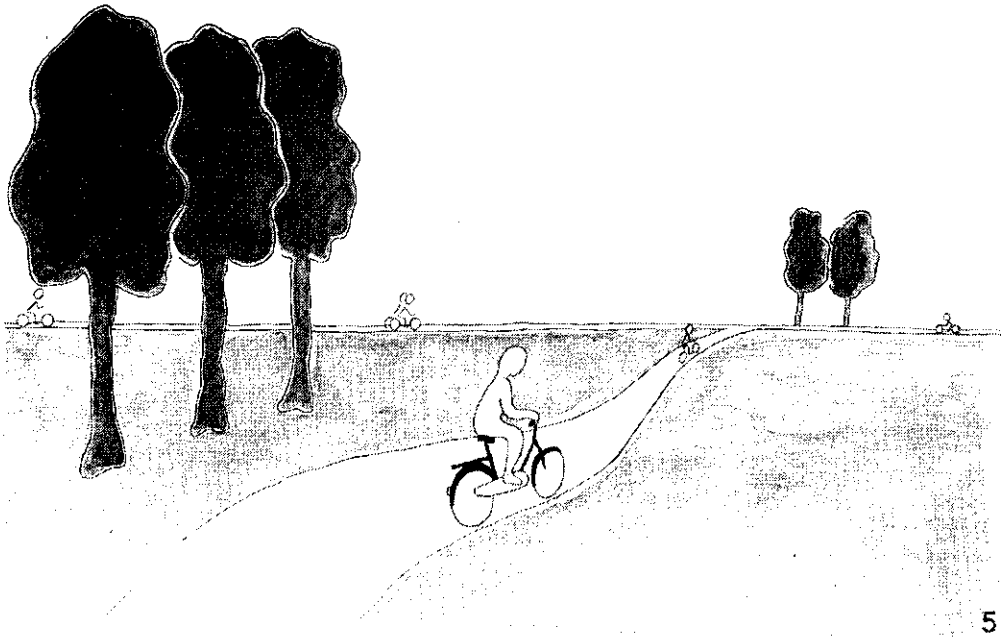

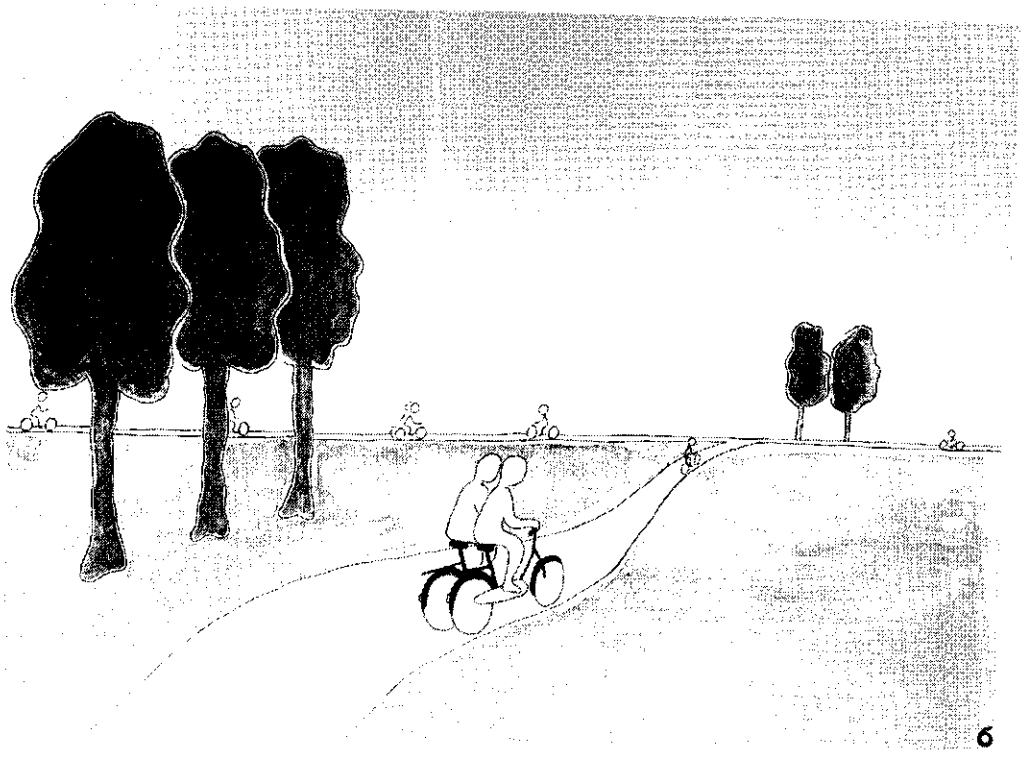
3

4

5

6

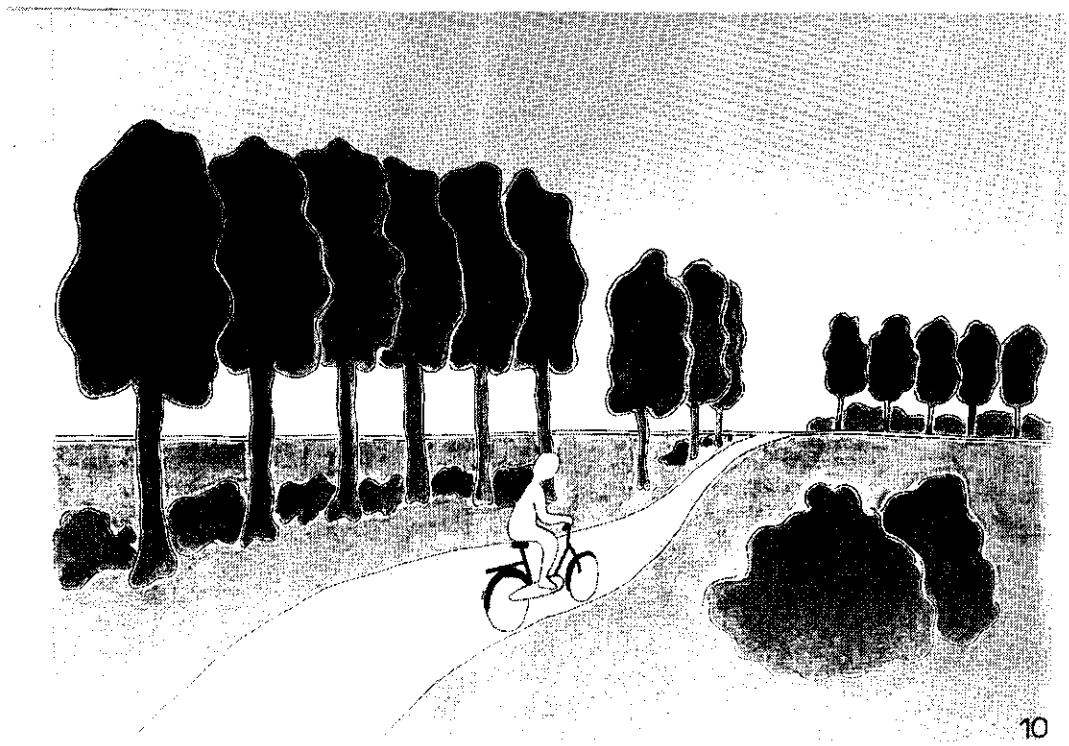
7

8

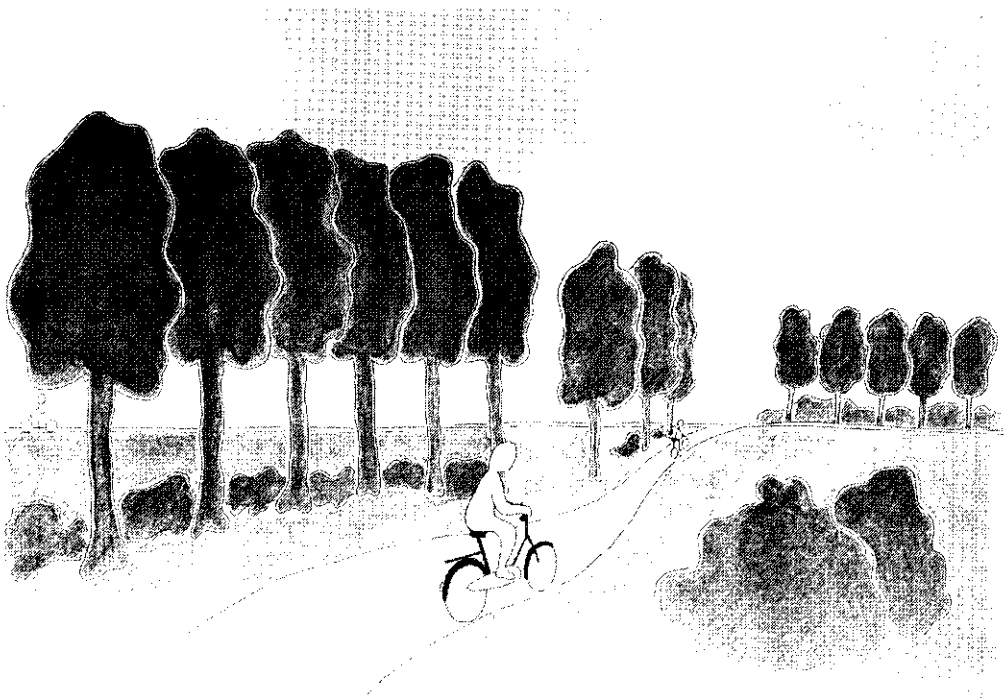
9

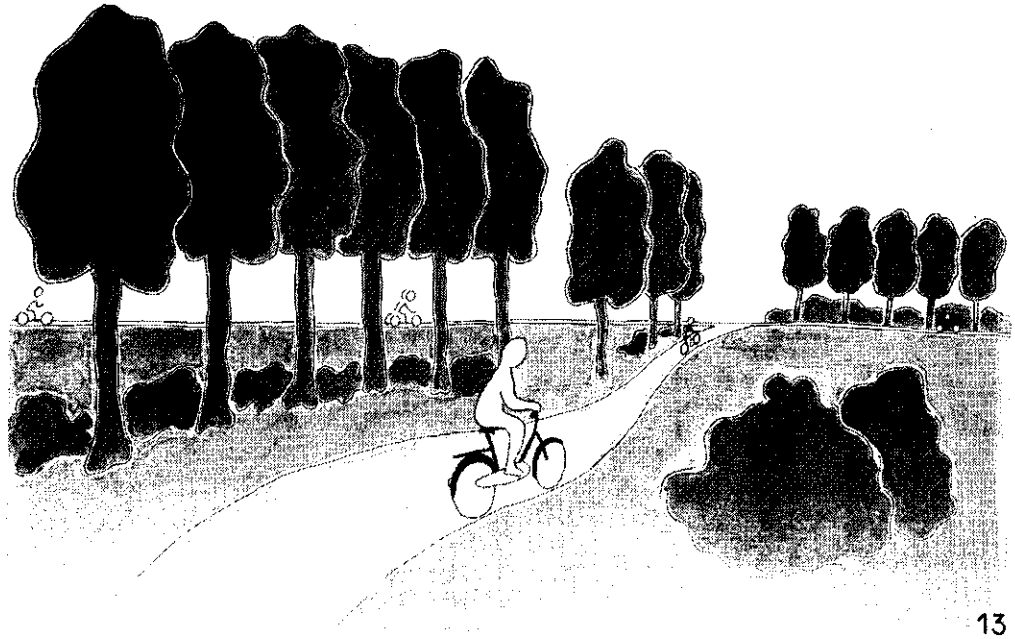
10

11

12

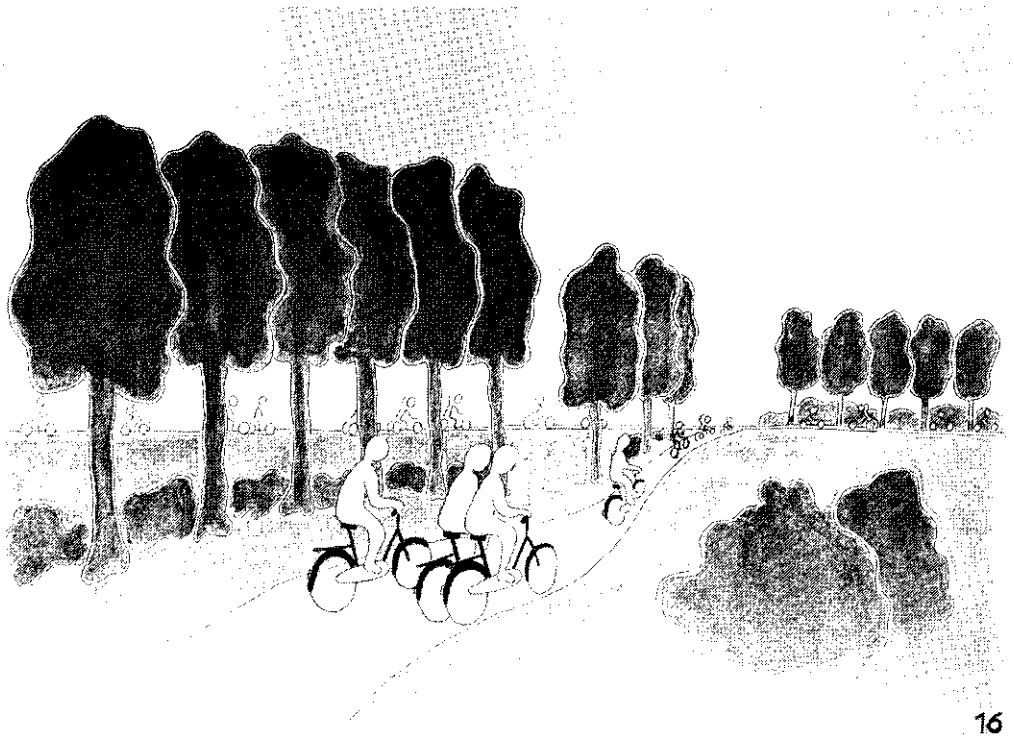
13

14

15

16

AANHANGSEL 3 NTB-schaal

Er doen zich in onze samenleving allerlei veranderingen voor op verschillende gebieden, zoals de industrie, de landbouw, de relatie tussen mensen, godsdienst, kunst enz. Die veranderingen leiden tot problemen voor de samenleving als geheel en dus ook voor de burgers. Iedereen heeft wel een beeld over de wijze waarop deze problemen bij voorkeur zouden moeten worden aangepakt.

In het volgende zijn er een aantal van die bedoelde probleemsituaties beschreven. Daarbij zijn er telkens drie mogelijke oplossingen aangegeven.

We willen u vragen om van élke oplossing aan te geven in hoeverre deze bij uw eigen mening aansluit. U kunt dat doen door een pijl te trekken vanuit het blokje 'ikzelf' naar rechts.
Een korte pijl betekent, dat de oplossing sterk bij uw eigen mening aansluit, een langere pijl betekent dat die minder sterk aansluit. Wilt u hierbij uw *persoonlijke* mening geven. Het gaat niet om "goede" of "slechte" antwoorden, maar *hoe u hier tegen aan kijkt*.

Als er in de samenleving toenemende conflicten en spanningen ontstaan tussen ouders en kinderen van ongeveer 16 jaar over de levensstijl van deze kinderen. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

speciaal daarvoor opgeleide hulpverleners in te schakelen om het contact tussen ouders en kinderen te verbeteren

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

kinderen hun eigen weg in het leven te laten vinden; door middel van onderwijs en voorlichting kunnen ze verder aangemoedigd worden om zich te bezinnen op vrijheid en verantwoordelijkheid in deze samenleving

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

met betere wetten het gezag van ouders over het kind te versterken

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als er tussen overheid en bevolking toenemende spanningen ontstaan over de wijze waarop woonomgevingen moeten worden ingericht. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

meer onderzoek te doen naar de behoefte van de mensen op dit punt en de deskundigen met de resultaten ervan vertrouwd te maken

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de mensen meer zélf te laten beslissen over nieuwe mogelijkheden voor inrichting

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

het gezag van de overheid te versterken om wat die nodig vindt ook uit te kunnen laten voeren

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Indien er als gevolg van de industrie en van huishoudelijke afvalstoffen steeds meer aantasting van het milieu plaats vindt. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

meer zuiveringsinstallaties in het milieu aan te brengen en wat niet gezuiverd kan worden zo goed mogelijk op te slaan of te verbranden

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

diegenen, die schadelijke stoffen in het milieu brengen, zeer harde straffen op te leggen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

met de industrie en de bevolking te zoeken naar kleinschaliger en milieuvriendelijker leef- en productiewijzen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Indien blijkt, dat de techniek zo veel invloed krijgt in onze samenleving, dat we er geen greep meer op hebben. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

nieuwe ontwikkelingen van de techniek drastisch in te perken en onze beproefde oude aanpak weer krachtig ter hand te nemen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

met ons allen de beslissingen te nemen over ontwikkeling en gebruik van de techniek

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de schadelijke gevolgen van de techniek door extra voorzieningen op te vangen en tegen te gaan

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat met de afname van het godsdienstig besef in de samenleving ook het leven voor eigen genoegens toeneemt. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

het gevoel van fundamentele verbondenheid van ieder persoonlijk met de schepping in onderlinge solidariteit te versterken

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de kerk aantrekkelijker te maken voor mensen van deze tijd

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

in opvoeding en onderwijs oude godsdienstige waarden met kracht weer meer centraal te stellen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat er een toenemend onbegrip ontstaat tussen kunstenaars en het publiek over wat de kunst wil, kan en moet zijn. Wat vindt u dan van de oplossing om...

	alleen begrijpelijke kunst te steunen; de niet-begrijpelijke zo duidelijk mogelijk af te wijzen en zo mogelijk te verhinderen								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	de discussie te bevorderen over wat de kunstenaar bedoelt en wat het publiek aan de kunst beleeft								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	de kunst te stimuleren om een goede inspiratiebron te zijn voor de opbouw van een produktieve samenleving								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat steeds meer groepen in de bevolking tegenover elkaar komen te staan, omdat het nationale saamhorigheidsgevoel in het volk (bijvoorbeeld het Nederlander zijn) afneemt. Wat vindt u dan van de oplossing om..

	maatregelen te treffen die ervoor zorgen, dat het voor de mensen weer de moeite waard wordt om te beseffen,dat men bij een volk hoort								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	met z'n allen na te gaan, wat de voor- en nadelen zijn van het nationale gevoel voor de wijze, waarop we met elkaar omgaan								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	nationale feestdagen te vervangen dóór of uit te breiden mét gemeenschappelijke feestdagen in het verband van de Europese Gemeenschap (EEG)								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat verhuizingen van grote steden naar landelijke gebieden het risico met zich meedragen, dat de grotestadproblemen eveneens naar het landelijk gebied worden meegenomen. Wat vindt u dan van de oplossing om...

	in de stad en op het platteland extra voorzieningen aan te brengen om de problemen tegen te gaan								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	er de nadruk op te leggen, dat zowel stad als platteland voor- en nadelen hebben, waarvoor bij de stedeling en de plattelandsbewoner wederzijds begrip gekweekt kan worden								
ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

van de overheid te verlangen, dat ze de verhuizingen naar landelijke gebieden sterk afremt; stad en platteland moeten elk hun eigen problemen zien op te lossen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat in de samenleving het aantal echtscheidingen toeneemt en samengaat met een toenemende behoefte van mensen om zich onafhankelijk te voelen. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

ons gezamelijk meer te bezinnen op de werkelijke verhouding tussen vrijheid en gebondenheid voor iedere betrokkene in de echtscheiding

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

met extra voorzieningen eventuele schadelijke gevolgen op te vangen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

met wettelijke middelen echtscheiding moeilijker te maken, omdat de mens nu eenmaal een verantwoordelijkheid voor anderen heeft

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als de conflicten tussen agrariërs en niet-agrariërs toenemen over wat men een goed gebruik en beheer van het landelijk gebied vindt. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

te pleiten voor een combinatie van een kleinschaliger landbouw, veeteelt en tuinbouw met natuurlijker (biologische) middelen voor de bevordering van groei en bestrijding van ziekten

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de boeren de beste wijze van bedrijfsvoering geheel zelf te laten bepalen, omdat zij het landschap altijd op een goede manier hebben beheerd

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

duidelijker te wijzen op de voordelen, die de moderne techniek in de landbouw, veeteelt en tuinbouw met zich meebrengt

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als blijkt, dat steeds meer diersoorten uit de natuur verdwijnen of met ondergang bedreigd worden. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

de zorg voor de natuur over te laten aan organisaties als het Wereld Natuurfonds; die moeten dan met geld gesteund worden

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

mensen van alle leeftijden de gelegenheid te geven helemaal vertrouwd te raken met de natuur, zodat de betrokkenheid daarbij toeneemt

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

er op te vertrouwen, dat het lot van natuur en mens toch in een hogere orde zijn bepaald, die de mens ook tot de orde zal roepen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als er toenemende conflicten onder politici ontstaan over de besteding van het overheidsgeld aan diverse sectoren van het maatschappelijk leven. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

vooral te investeren in bijvoorbeeld hoogtechnologische sectoren als het ruimteonderzoek, omdat daarin ongekende mogelijkheden voor ontwikkeling van de samenleving liggen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

elke investering te laten afhangen van de vraag of het Nederland de goede naam als industriemogendheid weer terug kan geven

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

alleen te investeren in kleinschalige technologie, die energiezuinig en milieuvriendelijk is en mensen in het dagelijks leven van echt nut kan zijn

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als de financiering van het hoger onderwijs steeds moeilijker in te passen is in de rijksbegroting. Wat vindt u dan van de oplossing om...

het geld uitsluitend beschikbaar te stellen voor studenten, die het recht op studeren nog als een voorrecht beschouwen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

door het inschakelen van automatisering met beeld, geluid en computer het onderwijs efficiënter te stroomlijnen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

in overleg tussen docenten, studerende en besturen naar goedkopere onderwijsvormen zoeken, die de kwaliteit van het onderwijs niet aantasten

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als het in een crisissituatie voor de overheid steeds moeilijker wordt om op basis van overeenkomst van inzichten onder diverse belangengroepen tot besluiten te komen. Wat vindt u dan van de oplossing om...

de instanties, die de besluitvorming voorbereiden, zoals werkgroepen, adviesraden, belangenorganisaties en dergelijke door deskundigen te laten begeleiden

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de regering veel meer volmachten te geven om zelf beslissingen te nemen voor snelle oplossingen van knelpunten

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

het juist toe te juichen, dat mensen door hun grotere betrokkenheid meer persoonlijke invloed gaan uitoefenen op hun leefomstandigheden

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als in een samenleving steeds meer spanning ontstaat tussen werken en genieten van vrije tijd met als mogelijk gevolg een toenemende spanning tussen werkenden en niet werkenden. Wat vindt u dan van de oplossing om ...

inkomen en werken meer dan nu het geval is los te koppelen zodat ieder de eigen zin en levens-ervaring naar keuze in 'werk' en in 'vrije tijd' kan opdoen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de mensen weer duidelijker te maken, dat wie niet werkt ook niet hoeft te verwachten van vrije tijd te kunnen genieten

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

de krachten van vraag en aanbod in de economie te laten bepalen hoe belangrijk werk en vrije tijd in verhouding tot elkaar beoordeeld kunnen worden

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Als in een samenleving van volkeren het vraagstuk van oorlog en vrede steeds scherper tegenstellingen lijkt te gaan oproepen; wat vindt u dan van de oplossing om ...

er in ieder geval voor te zorgen een zo goed mogelijk evenwicht in bewapening te houden en via misschien langdurig diplomatiek onderhandelen tot wapenvermindering te komen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

diegenen, die mogelijk aggressieve bedoelingen hebben door een massief overwicht aan bewapening de lust tot 'avontuur' te ontnemen

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

vanuit het wapenevenwicht met een heel kleine maar voor anderen duidelijk waarneembare wapenvermindering van onze kant duidelijk te maken, dat we zelf geen agressieve bedoelingen hebben

ikzelf	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Werkgroep Recreatie

AANHANGSEL 4 Introduktiebrief

Landbouwuniversiteit **Wageningen**

uw kenmerk
uw brief van
ons kenmerk
bijlage(n)
datum december 1989
behandeld door PMA Klinkers
toestelnummer 08370-19100 toestel 403
onderwerp onderzoek recreatief fietsen

Geachte mevrouw/mijnheer,

Sinds enige jaren is de aandacht toegenomen voor het gebruik van de fiets in de vrije tijd. Om hierin meer inzicht te krijgen zijn de Werkgroep Recreatie van de Landbouwuniversiteit en de afdeling Recreatie en Toerisme van het Staringcentrum bezig met een onderzoek, dat in Wageningen plaatsvindt.

Op willekeurige wijze zijn 150 adressen in de gemeente Wageningen geselekteerd, waaronder uw adres. De gegevens zullen volstrekt anoniem worden verwerkt.

Het ligt in de bedoeling dat het interview met uw instemming bij u in huis zal plaatsvinden. Binnen enkele dagen zal een medewerkster aan het onderzoek u bezoeken. Hierbij zal zij het 1e onderzoeksdeel, dat ongeveer 10 minuten zal duren, afnemen en een formulier voor het 2e deel bij u achterlaten. Dit komt ze later weer ophalen.

Wij zouden het zeer op prijs stellen als u aan het onderzoek zou willen deelnemen, omdat wij dan beter inzicht kunnen krijgen in het recreatieve fietsen en uw mening daarover.

Hoogachtend,

Mevr. P.M.A. Klinkers
Staringcentrum

dr H.W.J. Boerwinkel
Landbouwuniversiteit

Voor meer informatie kunt u kontakt opnemen met mevrouw P.M.A. Klinkers. Haar telefoonnummer staat boven vermeld.

correspondentieadres Generaal Foulkesweg 13 6703 BJ Wageningen
bezoekadres De Hucht Generaal Foulkesweg 13 Wageningen
telefoon (08370) 8 42 75 / 8 32 50 b.g.g. 8 91 11
telex 45015

AANHANGSEL 5 Tabellen met betrekking tot de 8 stellingen

Tabel 1 Vierfactoroplossing van een gelijkenismatrix van acht stellingen over beleving van aantallen andere fietsers

	factor 1	factor 2	factor 3	factor 4
stelling 1	-0,09	-0,14	-0,55	0,82
stelling 2	0,25	-0,15	0,32	-0,28
stelling 3	-0,44	0,09	-0,05	0,00
stelling 4	0,00	-0,62	0,76	-0,07
stelling 5	0,97	0,05	0,07	-0,23
stelling 6	-0,38	-0,29	0,09	-0,02
stelling 7	-0,08	0,97	-0,24	-0,05
stelling 8	0,00	0,00	0,00	0,00

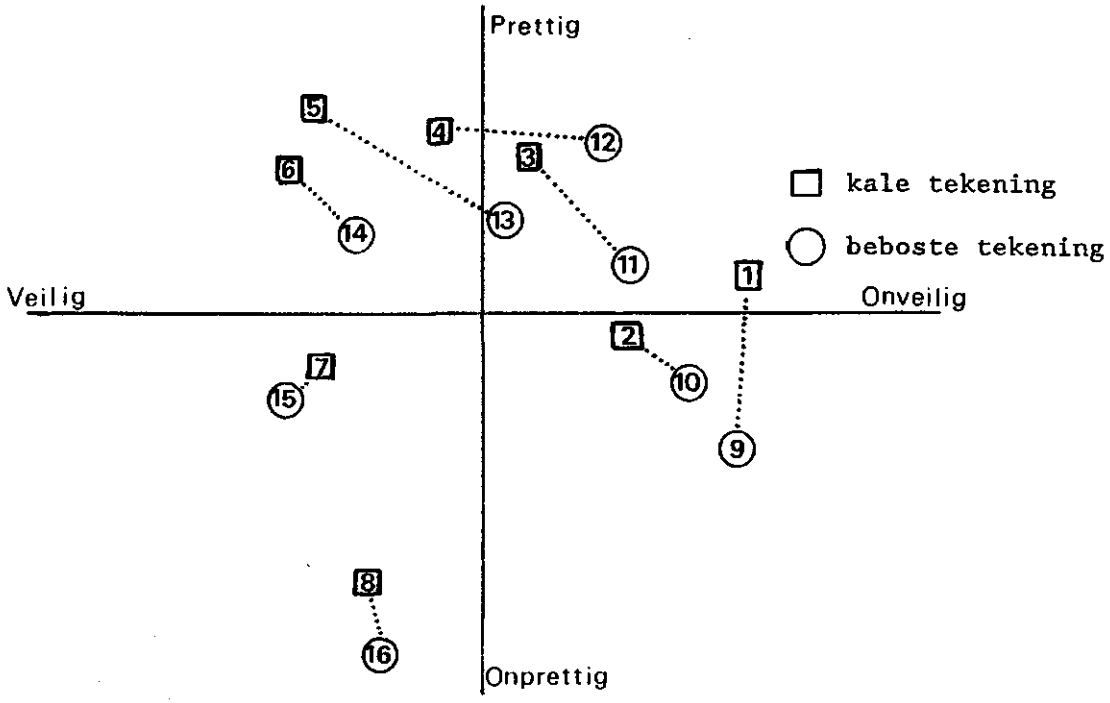
Inhoud van de stellingen
1. Drukke fietspaden kun je beter vermijden
2. Hoe meer mensen op een fietspad, hoe meer vreugd
3. Andere fietsers op het fietspad verstoren je gerichtheid op het omringende landschap
4. Tijdens een fietstocht geniet je meer van de omgeving, als er af en toe andere fietsers zijn
5. Het is gezellig om andere fietsers tegen te komen
6. Fietsen is alléén maar leuk op rustige wegen en paden
7. Als je gaat fietsen, is het fijn om van de omgeving te genieten
8. Tijdens een fietstocht valt er veel méér te beleven dan het landschap alleen.

Tabel 2 Partiële correlaties tussen de voorkeur voor 8 stellingen en grondhoudingsscores, voor twee groepen motieven

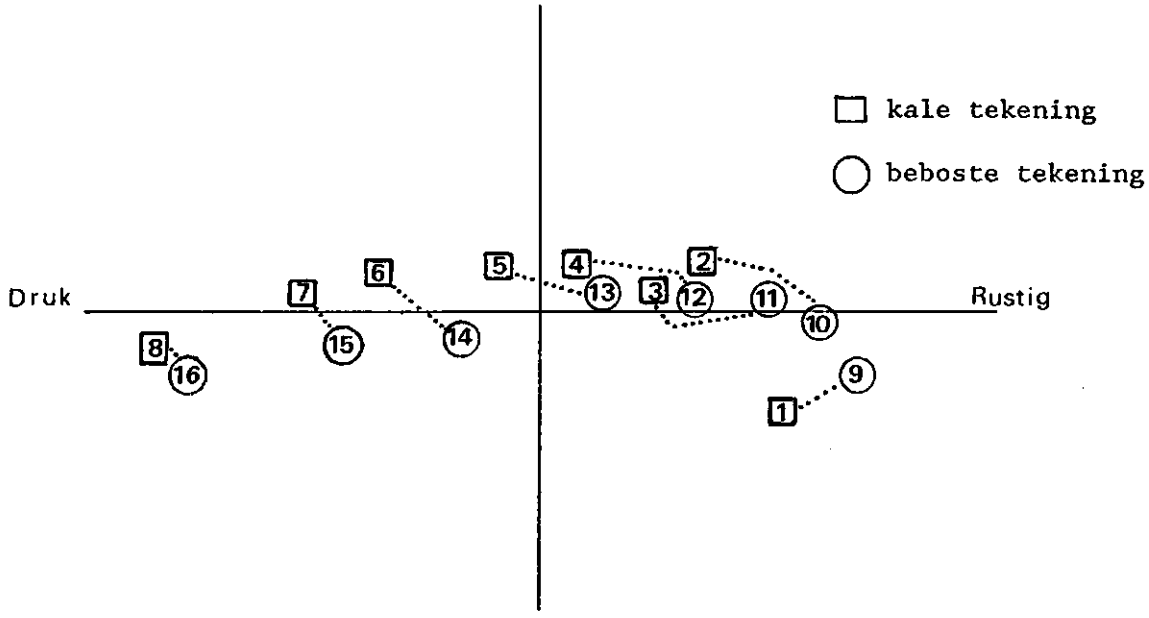
	Motief					
	Sociale Veiligheid (N=15)			Esthetisch/functioneel (N=47)		
	Nomoc.	Technoc.	Bioc.	Nomoc.	Technoc.	Bioc.
stelling 1	---	---	---	-0,45 (p=0,001)	---	---
stelling 2	---	---	---	0,60 (p=0,000)	-0,37 (p=0,007)	0,30 (p=0,025)
stelling 3	---	---	---	-0,33 (p=0,015)	0,32 (p=0,020)	---
stelling 4	---	---	---	0,36 (p=0,009)	---	---
stelling 5	---	0,52 (p=0,043)	---	---	-0,31 (p=0,021)	0,35 (p=0,011)
stelling 6	---	---	---	---	---	---
stelling 7	---	---	---	-0,34 (p=0,012)	0,28 (p=0,034)	---
stelling 8	---	-0,62 (p=0,015)	---	---	---	---

--- geen signifikante correlatie

AANHANGSEL 6 Multidimensionele schaling tekeningen

Figuur 1 Multidimensionale schaling van de 16 tekeningen uit het interview voor de respondenten met het sociale veiligheidsmotief. (S-stress = 0,13 RSQ = 0,901). De stippellijn geeft aan het tweetal tekeningen met gelijke aantallen fietsers.

Figuur 2 Multidimensionale schaling van de 16 tekeningen uit het interview voor de respondenten met een esthetisch/functioneel motief. (S-stress = 0,07 RSQ = 0,979). De stippellijn geeft aan het tweetal tekeningen met gelijke aantallen fietsers.